

SAMOTNE KMETIJE V LUČKI POKRAJINI

DRAGO MEZE

SPREJETO NA SEJI RAZREDA
ZA PRIRODOSLOVNE IN MEDICINSKE VEDE
DNE 24. APRILA 1964

Uvod

Lučka pokrajina je umetno ime. Skonstruirano je iz zadrege, ker za pokrajino, ki gravitira v Luče in ki je bila skozi dolgo dobo združena v občini s središčem v Lučah, domačini nimajo skupnega imena. Reš je, da ime Luče — s prebivalci Lučani — njim ne pomeni zgolj tisto, kar se nanaša na same Luče, marveč ima širši pomen. Ni pa ta toliko širok in preciziran, da bi lahko rekli, da zajema celotno pokrajino nekdanje lučke občine. Podvolovlečanov npr. po ljudskem poimenovanju ne moremo šteti med Lučane, podobno tudi ne hribovcev visoko pod Raduho, Vežo, Travnikom ali Rogatcem; ti imajo vsak zase ime po naseljih, v katera so združene številne samotne kmetije, na gosto posajene po pobočjih med Savinjo in njenimi pritoki.

Pod »Lučko pokrajino« je zajet svet porečja Savinje od Igle (točneje od Kačjeka višje Igle) na severozahodu do Fužinška pod Strugami na vzhodu, kjer v ostrem kolenu zavije Savinja v smeri zahodjugozahod — vzhodseverovzhod na JV proti Ljubnemu. Tu se z leve strani izliva vanjo potok Revsov graben, ki tvori mejo med lučkim in ljubenskim upravnopolitičnim ozemljem, medtem ko teče na južni strani Savinje meja med obema po pobočnem grebenu, ki se vleče proti Savinji izpod Mlačkega vrha.

Od 1815 prebivalcev, kolikor jih je bilo leta 1961 na območju krajevnega urada Luče, ki je identičen z Lučko pokrajino, jih je živelo ca. 50 % v krajevnem, izrazito neagrarnem središču Luče¹ (tu je bilo leta 1961 le 8,3 % kmečkega prebivalstva, medtem ko je bilo takih, ki so se preživljali od dela v gozdu 36,4 %!, od obrti pa 11,7 %), nekaj nad 10 % jih je bilo v gručah hiš z neagrarnim življenjem v tesnem delu doline Savinje niže Luč, in v dolini Lučnice, kjer je glavno gručasto jedro v središču Podvolovleka, preostali pa so živeli na samotnih kmetijah. Na teh pa ne živi samo kmečko prebivalstvo. Znatno je odstotek takih, ki se preživljajo z neagrarnimi poklici, predvsem z gozdarstvom. V ilustracijo samo nekaj števil: V vsej Lučki pokrajini je leta 1961

¹ V Lučah jih je bilo glede na uradne številke 21,3 % ali 587 ljudi, to pa zato, ker niso bili vanje šteti vsi tisti v območju gručastega naselja, ki so izven sotočja Savinje in Lučnice, tako na levem bregu Savinje oziroma desnem bregu Lučnice; te šteje statistika k naseljem Raduha in Krnica, čeprav spadajo po funkcionalnosti naselja k Lučam.

živelo od kmetijstva 38,2 % prebivalstva, od dela v gozdu pa 29,5 %. Največji delež kmečkega prebivalstva je imela hribovita Krnica, 56,2 %, povsod drugod, razen v Lučah, pa se je sukal ta med 40 in 50 %, medtem ko je bil delež prebivalstva, živečega od dela v gozdu, med 20 in 30 %.² S pešanjem kmetij je neagrarnega življa na njih iz leta v leto več. Niso redki primeri, ko se zaposlí eden ali tudi več sinov, pa tudi hčera, v gozdu, ki jim je glavni vir zaslužka; če imajo ti družine,

Sl. 1. Središče neagrarnih Luč z Raduho v ozadju

obdelujejo njihovi člani tisti košček zemlje, ki jim je bil običajno dan kot izplačilo na kmetiji.

Samotne kmetije v Lučki pokrajini zajema sedem naselij. Tri so na južnih oziroma jugovzhodnih obronkih Raduhe in Travnika (na za-

² Podrobnosti glej v: Drago Meze, Še nekaj geografskih drobcev iz Gornje Savinjske doline. Celjski zbornik 1962, str. 17–20 in tabela str. 12, kjer pa je govor o aktivnem prebivalstvu.

hodu Raduha, v sredini Strmčki vrh in na vzhodu Konjski vrh), ki se vlečejo na jugu do Savinje. Kmetije se držijo položnejših pobočij potokov (Slapnikovega in Revsovega grabna, Lakovnika ter Dupljenka) predvsem v širokih razvejanih povirjih pod Raduho in Travnikom, redkeje plečatih slemen med potoki, medtem ko kmetij v dnu tesnih dolin potokov ni; kolikor so te doline poseljene, so to v večini domovi družin gozdnih delavcev ali cestarjev.

Sl. 2. Središče Podvolovleka. Spredej oba Mlinarja. Zadaž Smrekovoško pogorje

Po levem pobočju Lučnice, pod visokogorsko kraško planoto Vežo, se od Lučke Bele na zahodu do Savinje med Lučami in Iglo na vzhodu vleče naselje Podveža, z domovi, ki se drže v glavnem pregibov v pobočju ali pobočnih slemen med krajšimi grapami. Desno stran Lučnice zajema naselje Krnica, katere glavni del pa je razložen po desnem pobočju Savinje od Luč na vzhodu do meje ljubenskega teritorija. Glavno področje samotnih kmetij v Krnici se vleče visoko navzgor po pobočjih Rogačnika, ki se zajeda s povirnim delom pod Vel. Rogatec (1557 m); na prostranem razvodnem slemenu Rogačnika in Kanolščice, ki se izteka v Dreto, je tod najvišja, že na pol opuščena kmetija Zg. Speh, v višini 1160 m. Tudi dno doline Lučnice je tesno, zato se je naselitev izogiba. Kolikor je je, je mlajšega datuma. S par izjemami tudi v njej ni kmečkih domov, marveč le domovi prebivalcev z neagrarnimi poklici.

Posebno mesto zavzema Podvolovlek, ki sestoji iz več delov. Glavni, kjer je tudi jedro naselja okrog cerkve in šole, je postavljen v širše dolinsko dno desnega povirnega kraka Lučnice, Brložnica ime-

novanega. Tod sta dve večji krčevini, med seboj ločeni s širokim pasom gozda, na njih pa kmetije, ki so blizu skupaj. Tipičnejše samine so nekaj više v pobočju, zlasti na desni strani, saj so med seboj ločene z gozdom; tako je tudi z Žagerjem na nizkem razvodju med dvema potokoma. Kmetije v severovzhodnem delu Podvolovleka na spodnjem desnem pobočju Lučnice (Riher, Pogorevčnik in Kovnik) pa so precej stran druga od druge, niso pa ločene med seboj z gozdom.

Kot na Solčavskem³ tako sem tudi v Lučki pokrajini razdelil kmetije glede na višino in lego v tri kategorije: na višinske, dolinske in na vmesne, to je tiste, ki zavzemajo obsežni prostor med višinskimi in dolinskimi kmetijami in so po številu med vsemi daleč na prvem mestu. V obravnavo je zajetih po današnjem stanju 126 kmetij, od tega 38 višinskih, 22 dolinskih in 66 vmesnih.⁴ K višinskim so štete kmetije, ki so v splošnem nad mejo sejanja ozimne pšenice, ta pa naj bi bila

³ Drago Meze, Samotne kmetije na Solčavskem. Geografski zbornik VIII, str. 225—279. Ljubljana 1965.

⁴ K posameznim kategorijam sem štel naslednje kmetije, imenovane z domačimi imeni in razvrščene po naseljih in višini kmečkega doma. *Višinske kmetije*. Konjski vrh: Zg. Jamelnik (Jamnik) 1165 m, Sp. Jamelnik 1155 m, Dežman 1055 m, Prépadnik 1025 m, Drolek 1000 m, Golob 950 m, Cahóvnik 955 m, Róbnik 890 m, Párbej 885 m; Krnica: Zg. Špeh 1160 m, Zg. Klinar 1040 m, Hribernik 1000 m, Dražnik 970 m, Sp. Klinar 950 m, Mláčnik 925 m, Zg. Voler 865 m; Podveža: Planinšek 1086 m, Vavdi 860 m, Návršnik 850 m, Sedlášák 840 m, Palčič 840 m; Raduha: Obojnik 950 m, Proš 920 m, Modrák 910 m, Zg. Tevč 885 m, Mártek 875 m, Sp. Tevč 870 m, Dekmar 870 m, Zg. Zavratnik 868 m, Sp. Zavratnik 840 m, Bevc 835 m; Strmčeki vrh: Radušnik 1060 m, Gáberšnik 975 m, Miklavec 960 m, Hlípovčnik 960 m, Delšák 920 m, Čligúj 880 m in Zálesnik 860 m. *Dolinske kmetije*. Konjski vrh: Slemšek (Junčer) 550 m; Krnica: »senčni« Čeršek 460 m, Dolinar 550 m, Breznik 550 m; Luče: Matijovc, Jóvan, Jager, Hočevár, vsi okrog 515 m; Podveža: Stóglej 545 m, Tonec 570 m; Podvolovlek: Zg. Pódpečnik 610 m, Sp. Pódpečnik 590 m, Riher 575 m, Pogorevčnik 540 m, Mlačnik 600 m, Grobelnik 610 m, Zg. Mlinar 675 m, Sp. Mlinar 670 m, Poličnik Silvester 660 m, Jurček 650 m; Raduha: Logar 525 m in Strugar 470 m. *Vmesne kmetije*. Konjski vrh: Kompúh 820 m, Tfkáč 820 m, Rjavc 800 m, Kuhar 795 m, Suhadolnik (Skdovnik) 780 m, Brelóvnik 770 m, Spotikar 760 m, Jelen 700 m, Kosmač 676 m, Pródnik 670 m, Revs 650 m; Krnica: Matevževc 800 m, Sp. Voler 800 m, Molčnik 785 m, Zg. Ložekar 785 m, Sp. Ložekar 780 m, Haber 780 m, Goričar 780 m, Ladinšek 775 m, Zmavec 770 m, Rámše 755 m, Róbnik 740 m, Škomen 750 m, Oto 710 m, Zg. Jérovčnik 640 m, Grabner 640 m, Sp. Jérovčnik 638 m, Métulj 625 m, Osojnik 620 m, Zg. Jezerník 605 m, Sp. Jezerník 595 m, Mlakar 580 m, Májk 570 m; Podveža: Vršnik 800 m, Kládnik 790 m, Kokléj 790 m, Jerlj 735 m, Rebernik 690 m, Koren 680 m, Márkovnik 670 m, Prek 660 m, Fítez 650 m, Pečovnik 650 m, Praznik 595 m; Podvolovlek: Selišnik 740 m, Obcir 735 m, Kovnik 640 m, Zager 640 m, Funtek 720 m, Rep 640 m; Raduha: Podvejník 820 m, Smrečnik 770 m, Zg. Nádlučnik 740 m, Sp. Nádlučnik 750 m, Dežman 705 m, Prešter 700 m, Perné 695 m, Koželj 595 m, Slapnik 580 m; Strmčeki vrh: Lovrinc 820 m, Zg. Dortičnik 805 m, Zg. Možič 785 m, Sp. Dortičnik 720 m, Sp. Možič 685 m, Zg. Strmčnik 680 m in Sp. Strmčnik 670 m. — Lego, razširjenost in velikost kmetij kaže priloga I.

nekako v višini 850 m;⁵ zraven je štetih tudi nekaj kmetij pod to mejo, in sicer predvsem tistih, katere so ločene od nižjih po izraziti višinski diferenci. Med dolinske niso uvrščene samo tiste v dnu dolin, marveč tudi one, ki so v pobočju malo nad dolinskim dnom in zato z njim neposredno komunicirajo; take so: Stoglej v Podveži ter Riher, Grobelnik in Zg. Podpečnik v Podvolovleku.

Vsem obravnavanim kmetijam pa ni edini vir preživetja kmetijstvo. Kot že omenjeno, se nekatere deloma preživljajo tudi s profesionalnim gozdnim zaslužkom, so torej dvoživke. Ker je namen te študije med drugim prikazati tudi odnos med kmečko posestjo in prebivalci, ki jim je kmečka posest edini vir preživetja, sem se dvoživkarstvu izognil na ta način, da sem izločil tiste posameznike na kmetiji, ki imajo redni zaslužek od dela v gozdu, ali tudi cele družine, katerih poglavar je zaposlen v gozdu. Pri teh zadnjih je običajno tako, da družinski člani takega poglavarja pomagajo na matičnem kmečkem gospodarstvu, vendar so nanj manj navezani kot tisti, ki jih živi samo zemlja; če bi bilo veliko takih primerov, bi omajali trdnost dobljenih rezultatov, ker pa so redki, slike v celoti ne izkrivijo in se zato smemo nanjo zanesti. Popolnoma pa sem izločil tiste manjše kmetije, bolj kajže, ki jim je kmetijstvo postranski vir zaslužka.

Podatke o velikosti kmetij ter obsegu posameznih zemljiških kategorij imamo za leto 1825 (franciscejski kataster), za stanje pred agrarno reformo in za leto 1960, torej za stanje po dokončno izvedeni agrarni reformi; kmetije, ki so zapadle agrarni reformi (teh v razliko s Solčavskim v Lučki pokrajini ni veliko), so obsežene še v posebnem poglavju. Natačneje prebivalstvene in gospodarske analize za obravnavane kmetije so mogoče le za najnovejši čas, medtem ko se je bilo treba za preteklost zadovoljiti samo z globalnimi rezultati, zajetimi v katastrskih občinah kot najmanjših teritorialnih enotah. Najnovejši gospodarski podatki so vzeti iz popisnih listov kmečkih gospodarstev po stanju iz marca 1960, prebivalstveni pa nam predočujejo stanje 1. oktobra 1963. Ker se gospodarsko stanje med letom 1960 in 1963 ni bistveno spremenilo, menim, da bo gospodarsko-prebivalstvena analiza kljub neistočasnosti podatkov sprejemljiva in bo dala zadovoljujoče rezultate.

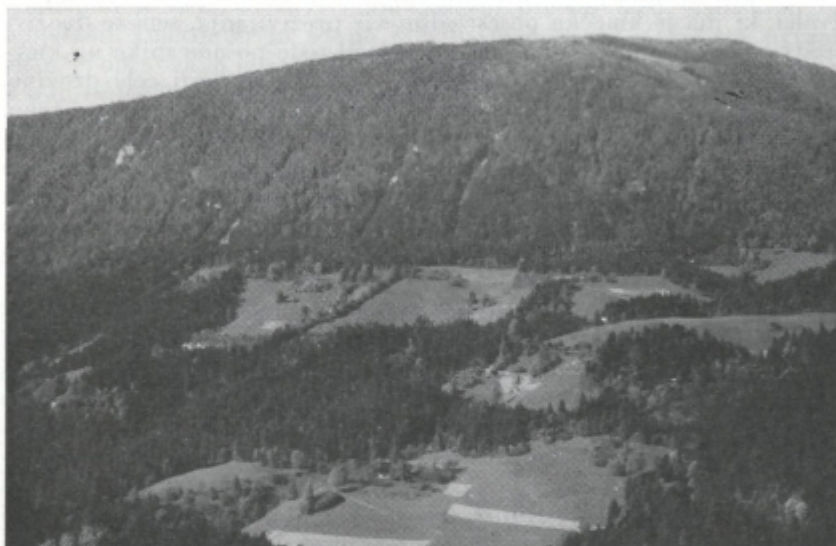
Pričujoča študija spada v program Inštituta za geografijo SAZU, ki si je zadal nalogo, proučiti strukturo agrarno zaostalih področij v v Sloveniji, kamor upravičeno štejemo tudi vso Gornjo Savinjsko dolino. V obsegu te je bilo, kar se samotnih kmetij tiče, že proučeno in publicirano Solčavsko, v naslednjih letih pa bodo poleg Solčavskega in Lučke pokrajine na vrsti še ostala področja samotnih kmetij na tem alpskem koščku slovenske zemlje.

⁵ Že tu naj bo omenjeno, da je sejanje ozimne pšenice pa tudi drugih ozimnih žit različno že od kmetije do kmetije in da ni odvisno zgolj od naravnih, v prvi vrsti klimatskih faktorjev, marveč v veliki meri tudi od antropogenih; ugotovitve, ki so identične onim s Solčavskega (Samotne kmetije..., str. 254 in 250).

Prirodne osnove

Kameninska podlaga

Nekaj manj kot 90 % kmetij v Lučki pokrajini leži na neprepustnih kameninah. Med temi so najširše zastopani oligocenski andezitni tufi, laporji in peščenjaki, medtem ko so andeziti redki. Zavzemajo širok pas na obeh straneh Savinje od kanjona ob Igli navzdol in pobočja ob srednjem in spodnjem toku Lučnice. Na njih je 78 % vseh

Sl. 5. Velike krčevine kmetij v Podveži. Zadaž Veža s planino Ravne

kmetij v Lučki pokrajini, in sicer skoraj vse na jugovzhodnem pobočju Raduhe in pod Travnikom, kmetije v Krnici, velik del kmetij v Podveži in nekaj kmetij v severovzhodnem delu Podvolovleka (Pogorevčnik, Kovnik in deloma tudi Riher), ki leže na spodnjem desnem pobočju Lučnice. Na teh kameninah je relief zelo razgiban. Ohranjeni so nekateri zelo prostrani ostanki starejših uravnjav, katere so skoraj v celoti izrabile samotne kmetije za namestitvev; izjema so površine nad naselitveno mejo, pod to pa deloma tudi tiste, ki so na osončni strani. Razvodna slemena glavnih potokov so večidel široka, so pa zaradi izpostavljenosti vetru skoraj nenaseljena. Ni pa tako s pobočnimi slemenami in njih manjšimi pomoli med potočnimi pritoki, ki so pred vetrovi v zatišju, še posebej, če so na izrazitih prisojnih straneh. Ti so v večini primerov naseljeni, pa čeprav so ponekod površine, primerne za postavitvev kmečkega doma s pripadajočimi gospodarskimi poslopji, skromne. Prav tako so naseljeni tudi mnogi rahli pregibi v sicer strmih

pobočjih na prisojni strani. Ni pa tako s spodnjimi deli dolinskih pobočij in z dolinskim dnom, ker so potoki v večini primerov nekaj deset metrov nad dolinami zarežani v globokih in tesnih debreh z malo sonca in veliko vlage; v teh dolinah je naselitev zelo redka. Videti je, da je bil glavni kašipot naselitvi prisojna in po možnosti zatišna stran, medtem ko je bila nagnjenost tal manj odločujoča.

Andeziti s tufi ter laporji in peščenjaki so ugodni tudi za kmetijsko izrabo. Na teh se širijo prvovrstni iglasti gozdovi, na krčevinah

Sl. 4. Glavni del Podvolovleka je v širokem dolinskem dnu Brložnice, desnega pritoka Lučnice, ki si je izdelala dolino v mehkih oligocenskih plasteh. Levo Grobelnik, v sredini Tomaževce

v njih pa so dokaj ugodna tla za njivske kulture, travnike in pašnike. Petrografske razlike sicer istega faciesa pa igrajo pri kvaliteti in kvantiteti prsti zelo važno vlogo. Na laporjih in peščenjakih je veliko prsti, ki je pa zelo ilovnata, zato »težka« in kjer je ta na večjih ravnih površinah, kamor se splakuje tudi s pobočij, so tla na nji mokrotna, ugodna le za kislavo travo. Drugače je s prstjo na vulkanskih andezitih in andezitnih tufih. Tudi ti močno mehanično razpadajo, veliko manj pa se kemično presnavljajo, zato je prst na njih peščena, manj je in za poljedelsko izrabo, razen za nekatere kulture, ni najbolj prikladna.

Razlike v petrografski sestavi so ponekod poudarjene tudi v reliefu. Kjer so med andezitnimi tufi debelejši lapornato-peščeni vložki, so na pobočjih izdelani manjši pregibi, katere so večkrat porabile tudi samotne kmetije, posebej, če so ti izrazito izpostavljeni

soncu. Takih primerov je največ po prisojnih rebreh predgorja Raduhe in Travnika.

Večina kmetij v Podvolovleku je na mehkih in hitro razpadljivih neprepustnih oligocenskih gornjegrajskih skladih, ki so sestavljeni iz glinastih skrilavcev, glin, peščenjakov in deloma tudi konglomeratov. V mehki in hitri razpadljivosti teh kamnin je vzrok, da je dolina ob desnem povirnem kraku Lučnice široka in v spodnjem delu, zlasti na desnem pobočju, izoblikovana v široke položne hrbte kopastih oblik,

Sl. 5. Radušnik (1060 m), najvišja kmetija na jugovzhodnem pobočju Raduhe; postavljena je na položnejši pobočni pregib, sestavljen iz mehkejših oligocenskih skrilavcev in laporjev

ki so jih izrabili naseljenci, da so na njih postavili kmečke domačije. Prepereline je na njih veliko, zlasti na ravnejšem površju kop in v dnu doline, kjer je je toliko, da je na nji zemlja zamočvirjena; kmetije zato niso v samem dolinskem dnu, marveč na bolj napetih delih ravnine, kjer so obenem varne pred eventualnimi poplavami. Na enakih kameninah, ki se v ozkem a dolgem pasu vlečejo na kontaktu z apnencem Raduhe, stoji tudi kmetija Radušnik v Strmčkem vrhu. Tudi tu je svet v primerjavi s strmo soseščino položnejši in naseljenci so to izkoristili. Očitno je bil to, poleg široke odprtosti soncu, vzrok, da se je Radušnik naselil tako visoko (1060 m).

Dve kmetiji v Podvolovleku (Funtek in Rosc) sta postavljeni na neprepustne, domnevno wengenske tufe in tufske skrilavce.⁶ Ti so trši

⁶ Jože Duhovnik, Pregled magmatskih kamenin Slovenije. Prvi jugoslovanski geološki kongres. Ljubljana 1956, str. 23.

od gornjegrajskih skladov, zato je v njih manj položnih tal in več globokih in strmih grap, s čimer stopa reliefna energija mnogo bolj do izraza. Je pa na njih dovolj prepereline za dober gozd, ki čez in čez na gosto zarašča prostrano pogorje Kranjske rebri; gozd je danes sestavljen skoraj le iz iglavcev. Zato ne preseneča, da je obema kmetijama danes gozd skoraj edini vir dohodkov.

Zgornji kmetje v Krnici, to je oba Klinarja in Zgornji Špeh, so na neprepustnih kameninah, ki se v ozkih pasovih vlečejo ob jugovzhod-

Sl. 6. Zgornji Klinar (1040 m) si je postavil kmetijo na položno sleme med dvema grapama

nem vznožju Vel. Rogatca: oba Klinarja sta na werfenskih plasteh, Zg. Špeh pa na andezitu. Obojne kamenine so trše od bližnjih andezitnih tufov in laporjev ter peščenjakov, zato je svet v njih višji, bolj strm, bolj razgiban, z manjšimi položnimi površinami in skromnejšo preperelino. To velja zlasti za teren, na katerem sta oba Klinarja, ki sta postavljena na skromna pregiba v pobočju, medtem ko je obsežna ploska krčevina v povirju dveh potokov, na kateri stoji Zg. Špeh, sestavljena iz andezitov in trdih oligocenskih okoninskih konglomeratov; na tej je prepereline več, zato je imel Zg. Špeh še v bližnji preteklosti, kljub visoki legi, veliko orne zemlje in dobrih travnikov.

Le malo je kmetij, ki stoje na karbonatnih tleh. Več je takih, ki so na meji z njimi ali blizu nje (Zamernik, Prek, Kladnik, Palčič, Pečovnik in Sedlšak v Podveži, Radušnik in Gaberšnik v Strmčkem vrhu ter Žager, Selišnik, Grobelnik in Kovnik v Podvolovleku), medtem ko sta na samih apnenčasto-dolomitnih kameninah le dva: Vavdi v Podveži in Sp. Zavratnik v Raduhi. Vavdi leži na manjšem pregibu vzhodnega apneniškega pobočja Veže, ki se strmo spušča proti Savinji, v višini 860 m. Odprtost na vzhod in visoka lega mu dajeta poleg

opoldanskega in dopoldanskega tudi zgodnje jutranje sonce, medtem ko mu popoldansko in večerno zakriva visoka Veža. Na neugodnih apneniških tleh ima predvsem gozd in nekaj pašnikov, zelo malo pa orne zemlje in travnikov. Glavni motiv za naselitev na sicer neugodnih tleh je bila tudi tu verjetno ekspozicija proti soncu. — Nekoliko drugačna je lega Sp. Zavratnika, ki leži 840 m visoko na spodnji meji apnenčastih tal južnega odrastka Raduhe, a blizu meje neprepustnih andezitnih tufov, tako, da ima posest na karbonatnih in silikatnih tleh.

Sl. 7. Planinšek ali Planica (1086 m) na lepem ostanku nivoja, prekritem z moreno. Danes je last SLP, na kmetiji pa prebivata dve družini agrarnih interesentov. Zadaj Velika planina

Sonca je tudi tu dovolj, a manj kot pri Vavdiju, ker mu ga zgodaj dopoldan zadržuje višji greben nad Zg. Zavratnikom na vzhodu.

Posebno mesto na karbonatnih tleh zavzema Planinšek ali Planica, kot ji pravijo domačini, ki leži na dobro ohranjenem in prostornem nivojnem ostanku jugovzhodnega pomola Dleskovške planote, prekritem z moreno, v višini 1086 m. Posebno mesto zato, ker ne leži na čistih karbonatnih tleh, marveč na wengenskih skladih, ki jih je razkrila Lučka Bela in so sestavljeni iz temnih plastovitih apnencev in dolomitov s primesmi lapornih skrilavcev in skladov Pietra verde.⁷ Zaradi morenske odeje in matične kamenine, ki je v veliki meri neprepustna, Planinška ne moremo šteti med kmetije, ki leže na prepustnih karbonatnih tleh, čeprav je že bližnja meja na severu in severozahodu izrazito karbonatna; semkaj je segala tudi glavna posest nekdanjega lastnika kmetije. Velika višina in prostrana ravnica nudi odprtost na

⁷ Po Tellerju, Erläuterungen zur Geologischen Karte Einsenkappel und Kanker. Wien 1898, str. 53, 55—56.

sončno straž, in to je bilo nedvomno glavno vodilo naselitvi v tem zelo odročnem svetu. Kot za Vavdija in Sp. Zavratnika pa je značilno tudi za Planinška, da je imel daleč največ gozda (88 %), medtem ko je bilo presenetljivo malo pašnikov (1,6 %), njiv in travnikov pa le po 5 %. Vsem trem kmetom pa je skupno tudi to, da so imeli velike posesti, kajti le na ta način so se lahko obdržali v surovem naravnem okolju.

V posebno kategorijo uvrščamo kmetije, ki leže na klastičnih kameninah, tu pa ločeno tiste, ki so na groboklastičnem soliflukcijskem po-

Sl. 8. Prek v Podveži si je postavil domačijo na pobočni soliflukcijski apneniški grušč, ki je napolzel sem izpod Veže

bočnem grušču oziroma morenah, in tiste, ki so postavljene na fluvialni klastični material. Soliflukcijskega pobočnega materiala, tako karbonatnega kot silikatnega, je v obravnavani pokrajini z visokim, nekdanj poledenelim in strmim tektonsko predisponiranim reliefom in z živahno reliefno energijo, veliko. Največ ga je na stiku karbonatnih in silikatnih kamenin, kjer prehajajo strma karbonatna pobočja na položnejša in drsna silikatna tla. Tako je v Podveži in na jugovzhodnem pobočju Raduhe in v manjši meri ob apnenčasto-dolomitnem masivu Rogatca. Ta stik je predvsem ugoden zaradi dobre in obilne studenčne vode, ki na številnih krajih vre izpod karbonatnega grušča oziroma morenskega materiala na stiku z neprepustnimi kameninami. Če so taka tla v območju naselitvene meje in na prisojni strani, so dani osnovni elementi, potrebni za namestitev samotnih kmetij. In tako je v Podveži in na jugovzhodnem pobočju Raduhe, kjer so kmetije: Cire, Prek, Kladnik, deloma Palčič in Pečovnik, znatni del krče-

vine Sp. Zavratnika, Gaberšnik, Miklavc, deloma Obojnik, oba Možiča ter Prodnik, in celo velik del krčevine Suhadolnika na levem bregu Dupljenka ca. 170 m nad današnjim dolinskim dnom in več kilometrov stran od matične kamenine. — Nekaj kmetij je tudi na debelo naloženem silikatnem pobočnem soliflukcijskem grušču. To so predvsem kmetije v Podvolovleku, ki leže na spodnjih položnejših zahodnih pobočjih pogorja Kranjske rebri in sicer: Rep, Petek, Obcir, Funtek in Rosc. Za razliko od karbonatnega grušča ta močneje razpada in se

SL 9. Stoglej v Podveži je na prostorni oršajski terasi. Lep dom in urejene sobe so privlačnost za turiste. Zadaaj apneniški Ojstri vrh v bočju Veže

spreminja v ilovico, deloma tudi v glino, zato je na ravnejših površinah svet na njem mokroten in manj primeren za njive, bolj pa za travnike s kisló travo. Te kmetije, ki so v zaledju strme in visoke Kranjske rebri na eni in v bližini masiva Velike planine na drugi strani, imajo tudi omejeno sončno obsevanje, čeprav imajo čez preval Volovlek, ki je pa razmeroma visok (ca. 1050 m) in njim blizu, odprto južno stran. Ugodno pa je zanje to, da na silikatnih kameninah zelo dobro uspeva iglast gozd, ki jim predstavlja skoraj edini eksistenčni vir. Neugodno naravno okolje je vzrok, da te kmetije slabo uspevajo in da je večina od njih prodana, dana v najem ali že deloma opuščena.

V posebno vrsto je šteti kmetije, ki so postavljene na fluvialne klastične kamenine. To so predvsem kmetije na prodni ravnini in terasah ob Savinji (Matijovc, Jovan, Jager in Hočevar v Lučah ter »senčni« Čeršek v Strugah), Zg. Podpečnik na konglomeratni terasi Lučke Bele v Podvolovleku ter oba Mlinarja in Spodnji Podpečnik na

fluvialni peščeno-ilovnati naplavini levega povirnega kraka Lučnice v Podvolovleku. Posebej pa naj bodo omenjene še tiste, ki so postavljene na periglacialne vršaje oziroma vršajske terase; tako je na karbonatnem vršaju Stoglej v Podveži in deloma Riher v Podvolovleku, na silikatnem pa Pogorevčnik prav tam. Vršaji so prostrani in dvignjeni več metrov nad vlažno dolinsko dno, zato so možnosti za naselitev kljub omejenemu sončnemu obsevanju dokaj ugodne; ni slučaj, da so vse tri kmetije, še posebej Riher, tudi še danes med največjimi

Sl. 10. Velika Riherjeva domačija v Podvolovleku stoji na vršajski terasi, velik del krčevine (na sliki levo) pa je že izven njene na neprepustnih oligocenskih gornjegrajskih kameninah

v pokrajini.⁸ Vršaj je ugoden predvsem za njive, ki jih imajo vsi trije relativno veliko (Stoglej 17,8 %, Riher 9,2 % in Pogorevčnik 11,4 %); izven vršaja pa je ostala posest, predvsem gozdovi, ki jih tudi ni malo (Stoglej 44 ha ali 72,9 %, Riher 49 ha ali 68 % in Pogorevčnik 39 ha ali 81,3 %). Zemlja je na karbonatnih vršajih sušnejša, peščena in razmeroma plitva (ugodna za rast krompirja), medtem ko je na silikatnem vršaju bolj ilovnata, zato težja, bolj vlažna, globlja in zato boljša za žitarice. Riher npr. seje veliko žitaric, a ne na območju vršaja, marveč zunaj tega na neprepustnih gornjegrajskih plasteh, medtem ko je bilo npr. pri Stogleju leta 1960 razmerje med žitaricami in krompirjem le nekaj ugodnejše v prid žitaricam (0,5 ha žitaric in 0,40 ha krompirja).

⁸ Med večje spada tudi Stoglej, ki pa ima glavni del posestva stran od kmetije, na kupljenem posestvu Ramška v Krnici.

Večji del kmetij na silikatnih andezitnih tufih, andezitih, laporjih in peščenjakih ima na teh kameninah tudi vso svojo posest. Nič čudnega, saj so ti dobra podlaga predvsem za gozdove in deloma tudi za pašnike in travnike; za njive pa so boljša vlažnejša, ilovnata kot pa sušna, peščena tla. Kmetije, ki so na meji s karbonatnimi kameninami, imajo navadno na teh gozdove, njive, travnike in pašnike pa na silikatnih kameninah. Posest podvolovskih kmetov sega razen po dolinskem dnu in položnejših vzpetinah obrobja, kjer so predvsem njive in travniki, z gozdovi in pašniki na obe strani doline, tako na vzhodno silikatno kot na zahodno karbonatno dolinsko pobočje.

Lega kmetij

Kako je z *lego obravnavanih kmetij proti soncu*, je bilo za večino kmetij že povedano. Omenimo in podčrtamo naj le še to, da so se osojnih leg kmetije izognile, zlasti, če so pobočja osojna v vegetacijski dobi. S tem pa je ponovno potrjena že izrečena misel, da je morala biti ob naselitvi obrnjenost proti soncu eden glavnih, če ne najvažnejši kažipot. Na najslabšem so kmetije na južnem pobočju Savinje od Luč navzdol, zato je to tudi najredkeje naseljeno. Poleti ga imajo sicer tudi te še razmeroma precej, vsaj toliko, da celo na najvišjih kmetijah uspevajo v določeni meri tudi ozimna žita, predvsem pšenica. Pozimi pa posije nanje sonce le za krajši čas, nekatere pa so nekaj časa celo brez njega. Tako je Spodnji Voler brez sonca ca. 1 mesec, Zgornji Voler celo 2 meseca (december in januar — prvič spet posveti ob svečnici), na najslabšem pa je Osojnik, ki ga ne obsije sonce celo dva in pol meseca; na osojno lego kaže tudi ime kmetije! Značilno zanje pa je, zlasti za Zgornjega Volerja in Osojnika, da imata posejanih veliko žit, ki dobro uspevajo. — Kmetije v dnu tesnih dolin so zelo redke, saj je bilo dovolj ugodnejših tal za naselitev više v pobočjih; kolikor so poseljene, živi na njih v večini nekmečko prebivalstvo — poselitev v njih je zelo verjetno mlajšega datuma. Izjema je »senčni«
Čeršek na prodni terasi širšega dna Savinje v Strugah nasproti izliva Dupljenka v Savinjo; kljub temu je pozimi med vsemi kmeti najdlje brez sonca, ki ne posije nanj od srede novembra do srede marca. Vse ostale dolinske kmetije pa stojijo tako, da imajo tudi pozimi relativno precej sonca, saj so vse v širšem dnu dolin, tako v Lučah, vključno s Stoglejem in Logarjem, kakor v Podvolovleku, ob Rogачniku in ob Dupljenku.

Kot na Solčavskem, tako je tudi v Lučki pokrajini večina kmetij postavljena na *pregibe v pobočjih*, pa naj bodo ti rezultat selektivne erozije na stiku trših karbonatnih in mehkejših silikatnih kamenin, oziroma različno trdih kamenin istega faciesa, ali pa reliktni starejših uravnav. Prvi nastopajo najizraziteje v Podveži na stiku apnenca Veže in neprepustnega vzhodnega predgorja, v manjši meri pa tudi na kontaktu kamenin jugovzhodnega pobočja Raduhe, medtem ko so drugi

raztreseni po vsej pokrajini, največ na pobočju nad Savinjo in deloma tudi Lučnico. Velika večina kmetij se je zadovoljila s skromnejšimi pregibi. Dovolj jim je bilo, da so si nanje postavile dom, njive in le deloma tudi travnike, ostala posest pa je običajno že izven položnega sveta. Te kmetije so v splošnem manjše in domnevati smemo, da so v hribovitem svetu po nastanku mlajše od kmetij na večjih ostankih uravnav, kajti te so, razen nekaj izjem, vse večjega tipa. Na izrazitejših in prostranih nivojnih ostankih so tele kmetije: Ramše, Ramšek,

Sl. 11. Nadlučnika (ca. 750 m) v Raduhi sta na plečatem pobočju, ki se v spodnjem delu strmo prevesi proti Savinji. Zada j Raduha

oba Jerovčnika, Mlakar, Metulj, Prepadnik, Dežman, Drolek, Kosmač, Revs, oba Jezernika, Koželj, oba Nadlučnika, Moličnik, Zg. Zavratnik, Obcir in Planinšek. Med temi jih je pet, ki so postavljene na isto položno krčevino, a je razdeljena med »zgornjega« in »spodnjega« posestnika (Jerovčnik, Jezernik, Nadlučnik, Zavratnik ter Ramšek in Ramše), med katerimi pa je komaj nekajmetrska višinska razlika; oba Jerovčnika, Jezernika in Nadlučnika pa sta tudi zelo blizu skupaj. Zelo verjetno je, da so bila tu nekdanj enotna posestva, ki so bila razdeljena šele kasneje. Pa ne samo tu, najbrž je bilo tako tudi pri ostalih kmetijah, kjer obstajata dva kmeta istega domačega imena s pridevkom zgornji in spodnji.⁹

Na *vetrovom izpostavljenih slemenih* ni kmetij, čeprav so mnoga reliefno in višinsko ugodna za naselitev. Leže pa kmetije na zatišnih mestih tik pod njimi, v večini na skromnih, položnejših površinah,

⁹ Več o tem glej v nadaljevanju na str. 53 (233) sl.

a tam, kjer so izpostavljene soncu. Take kmetije so: Hribernik, Dražnik, Hlipovčnik, oba Tevča, Modrak, Proš, Dekmar in Martek.

Tudi *sedel* se kmetije izogibajo. V vsej Lučki pokrajini so samo štiri, ki so si izbrala na njih prostor za naselitev: Sedlšak, Pečovnik, Kovnik in Zgornji Špeh. Na najizrazitejšem sedlu je Sedlšak, na kar kaže tudi domače ime kmetije. Pred zahodnimi vetrovi ga varuje strma in visoka Veža, pred vzhodnimi ca. 100 m višji hrib nad kmetijo, pred mrzlim in suhim severom pa je deloma zavarovan z Raduho,

Sl. 12. Del krčevine obeh Zavrtnikov v rebri jugozahodnega pomola Raduhe

medtem ko imajo južni vetrovi po dolini Lučnice in čez Volovlek tudi do njega odprto pot in mu povzročajo precej težav; v zatišje pred njimi se ni mogel umakniti, ker je sedlo pretesno, da bi si na njem lahko izbral zatišno mesto. Sedli, na katerem sta Pečovnik v Podveži in Kovnik v Podvolovleku, sta prostorni in zato sta si kmetiji lahko poiskali zatišje, razen tega pa sta slabih 100 m nad tesnima in globokima dolinama Savinje oziroma Lučnice, kjer vetrovi v splošnem niso močni. Na najboljšem glede vetrov je Zg. Špeh, ki je imel na obsežnem plečatem razvodju dovolj prostora za izbiranje zatišnega mesta. Kmetijo si je postavil na jugovzhodni pomol Vel. Rogatca, kjer je pred vetrovi najbolj zavarovan, in ima obenem izvrstno sončno lego.

V posebno skupino štejemo *kmetije v širokih odprtih povirjih* Lakovnika, Slapnikovega in Revsovega grabna. Vse so uvrščene med višinske kmetije. Obstoj jim v teh višinah omogoča predvsem odprtost na južno stran in zaradi večjih višin tudi daljša doba sončnega obsevanja. V povirju Lakovnikovega potoka so kmetije: Gaberšnik,

Miklavc, Obojnik, Bevc in Čliguj, v povirju Slapnikovega grabna: Proš, Modrak in Martek, v povirju Revsovega grabna pa oba Jamelnika, Golob, Parbej in Cahovnik.

Kmetije v dolini so dvojnega tipa: tiste, ki leže v samem dolinskem dnu, in pa kmetije, ki so na vršajih in akumulacijskih terasah. K prvim spadajo vse štiri kmetije v Lučah, Logar v Raduhi in posestva v dnu doline v Podvolovleku, k drugim pa Riher, Pogorevčnik, Stoglej, Zg. Podpečnik in senčni Čeršek.

Sl. 15. Kmetije v porečju Slapnikovega grabna. Svetle lise v gozdu so nekdanji pašniki, ki jih danes zarašča mlad gozd. Zadaj Raduha

Vode imajo vse kmetije v Lučki pokrajini dovolj. Vsi imajo studenčno vodo. Običajno je rezervoar ob zajetju nad hišo, od koder je po ceveh speljana voda h kmetiji. Največ je kmetij, ki imajo speljano vodo le do hiše, medtem ko je hišna vodna napeljava redkejša. Večina hribovskih kmetov ima zajeto vodo, ki priteka na površino izpod periglacialnega grušča, nekateri imajo zajete tudi kraške izvirke, kmetije na akumulacijskih tleh pa dobivajo vodo ali iz zajetij na bližnjih pobočjih ali pa črpajo nizko stoječo talno vodo iz prodne odeje; živina teh kmetov se napaja iz bližnjih rek in potokov, vanje pa jo gonijo tudi kmetje z bližnjih pobočij. Zgodi se, zlasti višinskim kmetom, da jim ob dlje časa trajajoči suši vode zmanjkuje. Je pa to redek pojav, ki v času naseljevanja gotovo ni igral zaviralne vloge.

V pogonske namene hribovski kmetje v Lučki pokrajini vode niso uporabljali, razen zelo redkih izjem. To so delali le dolinski kmetje, a tudi ti v skromnem obsegu. Kolikor pa so jo, so jo v največji

meri za vodne mline, ki so se držali dolin in tesnih grap; lastni elektrarni sta imela le Riher in Zamernik, nekaj pa je bilo takih, ki so imeli lastne kovačnice (Riher, Zamernik, Obcir, Pečovnik in Planinšek). Prav v tem je velika razlika s sosednjim Solčavskim, kjer imajo številni kmetje svoje elektrarne, žage, kovačnice, mline itd. na vodni pogon;¹⁰ Solčavskemu se pozna vpliv s koroške strani, Podvolovleku, ki vsaj deloma sliči Solčavskemu, pa s kranjske, medtem ko je bila vsa ostala Lučka pokrajina glede tega do najnovejših dni zelo zaostala.

O klimi v Lučki pokrajini kot celoti žal ne moremo podrobneje govoriti. Meteorološka postaja, in sicer postaja III. reda, je samo v Lučah (od leta 1962 naprej beležijo v njej samo padavine), v hribovitem svetu pa ni nobene. Podatki iz Luč veljajo zato v glavnem le za dolinski svet, medtem ko moremo v klimatskem oziru primerjati višinski svet z dolinskim le posredno. Tudi primerjava s podobnimi sosednjimi pokrajinami je otežkočena. Solčavsko nima podatkov za isto razdobje,¹¹ Ljubno pa opazuje le padavine. Istodobni temperaturni podatki obstajajo le za Gornji grad in Mozirje, a ker sta obe postaji, zlasti Mozirje, v precej drugačnem prirodnem okolju in daleč od Luč, medsebojna primerjava ne pride v poštev.

Za Luče je z nekaterimi interpolacijami mogoče dobiti najnovejše podatke za desetletno dobo, in sicer za leta med 1952 in 1961. Ti so zajeti v spodnjih tabelah.

Srednja mesečna in letna temperatura zraka:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Letna temp.	Ampl.
-1,8	0,7	3,4	7,8	12,3	16,0	17,5	16,3	12,9	8,7	3,3	0,9	8,2	19,3

Absolutna maksimalna temperatura (1953—1962):

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
15,5	18,1	21,3	25,3	30,1	30,4	35,3	32,4	32,5	26,0	17,1	15,6
17,33	24,38	30,33	30,33	9,38	25,61	7,37	1,38	3,36	2,36	9,34	7,60

Absolutna minimalna temperatura (1. julija 1952 do 30. novembra 1961):

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
-20,2	-20,7	-15,8	-7,2	-3,8	2,0	1,0	3,1	-3,1	-4,5	-9,7	-13,9
28,38	17,36	4,33	9,36	8,37	1,33	10,60	20,61	20,32	6,37	22,34	22,36

Srednje mesečne in letne množine padavin:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Letna
65	89	68	150	137	164	173	157	148	193	125	141	1591

¹⁰ Meze, Samotne kmetije ... str. 233, 272.

¹¹ Opis klime za Solčavsko glej: *Ibidem*, str. 233 do 236.

Maksimalne dnevne množine padavin:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
64,0	78,0	50,4	66,8	70,1	75,2	71,8	78,4	70,1	140,3	70,4	64,5
17.55	18.55	5.54	5.58	1.59	2.56	16.57	25.53	25.58	29.59	2.58	14.58

Minimalne mesečne množine padavin:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
32	8	5	13	13	90	91	84	65	82	47	13
1957	1959	1953	1955	1958	1953	1955	1955	1956	1957	1953	1956

Maksimalne mesečne množine padavin:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
156	207	189	212	238	275	298	225	279	297	232	288
1958	1955	1954	1958	1954	1959	1957	1953	1952	1952	1960	1960

Srednje letno število dni s padavinami (1953—1961):

≥	0,1 mm	128
≥	0,5 mm	119
≥	1,0 mm	114
≥	5,0 mm	67
≥	10,0 mm	47
≥	20,0 mm	26

Prvi in zadnji dan s snegom (1953—1961):

12. XI.; 3. IV.

Prvi in zadnji dan s snežno odejo (1953—1961):

20. XI.; 27. III.

Prvi in zadnji dan s slano (1953—1961):

12. X.; 6. V.

Razen teh meteoroloških podatkov za Luče jih je nekaj tudi še za starejša obdobja, in sicer za 1851—1900, 1891—1900 in 1925—1956. Vsa ta pa so izračunana na podlagi številnih interpolacij, tako tudi za cela leta in več, zato sem se raje odločil za najnovejše, čeprav krajše obdobje, saj so v njem interpolacije redke.

Grobo sliko klimatskih razlik v pokrajini po višinskih pasovih nam dajo zbrani podatki o času košnje, žetve, kopanja krompirja, obiranja češenj in orehov pa o prvi in zadnji slani ter snegu. Podatki

so zbrani: za dolinske kmetije, za višinske kmetije in za najvišje kmetije, v prvi vrsti za tiste, ki segajo nad 1000 m (oba Jamelnika, Zgornji Špeh, Radušnik, Dežman, Prepadnik, Drolek, Zgornji Klinar, Hribnik).

V splošnem velja, da je vegetacijska zrelost pri srednje visokih kmetijah v zaostanku za dolinskimi za ca. 10 dni, pri višinskih do tri tedne, pri najvišjih pa tudi cel mesec. — Seno kosijo v dolini po 10. juniju, pri Jamelniku šele po prvem juliju, otavo pa v dolini po 10. juliju, medtem ko jo kosijo na najvišjih kmetijah v začetku septembra. Žetev ozimne pšenice je v dolini med 1. in 10. avgustom, jarega ječmena po 10. avgustu, rži med 1. in 15. avgustom in ovsu po 15. avgustu, pri najvišjih kmetijah pa začno z žetvijo jarih žit po prvem septembru. Krompir kopljejo v dolini med 15. in 30. septembrom, pri najvišjih kmetijah ob koncu septembra, se pa velikokrat zaradi pomanjkanja časa zavleče še daleč v oktober. Češnje začno obirati v dolini po prvem juliju, pri višinskih kmetih, kjer so pa bolj redke, pa ob koncu julija. Orehe obirajo v dolini med 15. in 30. septembrom, višinski kmetje pa med 1. in 15. oktobrom. Kako je s slano in snegom v dolini, so že pokazali meteorološki podatki, pri Jamelniku pa pade prva slana navadno v drugi polovici septembra, zadnja pa v prvi polovici maja. V povprečju računajo višinski kmetje s prvim snegom že v drugi polovici oktobra, obleži pa šele sredi novembra. Sneg se drži pri Jamelniku običajno do aprila, pada pa pogosto še v aprilu, a ne obleži več. V dolini je v obdobju 1953—1961 snežilo najbolj zgodaj 11. oktobra, najkasneje pa 7. maja; sneg se pa ni obdržal, saj zaznamuje to obdobje prvič snežno odejo 29. oktobra, zadnjič 20. aprila. Leta 1960 je bila v Lučah zabeležena prva slana že 10. septembra, zadnja pa leta 1955 celo 24. maja.

Precejšen del kmetij v hribovitem svetu Lučke pokrajine nima značaja tipičnih samin, nikjer pa niso te toliko skupaj, da bi lahko govorili o pravi aglomeraciji v večjem obsegu. Blizu skupaj so največ tri kmetije, a danes ne na isti krčevini, marveč med seboj ločene s pasom gozda ali vsaj z grmičevjem, ki omejuje posamezna posestva. Tako je v Strmčkem vrhu med Zalesnikom in obema Možičema ter med Obojnikom, Gabersnikom in Miklavcem, med opuščnim Topolovim in obema Klinarjema v Krnici, pa med Sedlšakom, Palčičem in Jerijem v Podveži. Veliko pa je, kot že omenjeno, primerov, kjer sta danes blizu skupaj na isti krčevini dve kmetiji skupnega domačega imena s pridevkoma »spodnji« oziroma »zgornji«, ali tudi z različnimi imenoma. K tem zadnjim štejemo: Cire-Prek v Podveži, Ramšek-Ramše (še leta 1825 nosita kmetiji ime Zgornji in Spodnji Ramše — Ramšek kot »spodnji« in Ramše kot »zgornji« Ramše), Oto-Škomen in Spodnji Voler-Žmavc v Krnici, Proš-Modrak in Dežman-Perne v Raduhi ter Prepadnik-Dežman in Erjavc-Viclovnik v Konjskem vrhu. Možno je, da so se tudi ti »dvojčki« razvili iz prvotno enotne kmetije, kot domnevamo to za kmetije s pridevkom zgornji in spodnji. Dejstvo

pa je, da vse te kmetije, razen Proša, že omenja urbar iz leta 1426,¹² medtem ko kmetij s pridevkoma zgornji in spodnji takratni urbar ne označuje, marveč govori le o Zavratniku, Mlinarju, Nadlučniku, Strmčniku itd.

Drugače je s kmetijami v Podvolovleku. O saminah govorimo tu le pri kmetijah, ki so nad dolino in so med seboj ločene z gozdom. Tako je z Repom, Petkom, Obcirjem in Žagerjem, medtem ko sta Funtek in Rosc ob zgornjem delu potoka na isti krčevini, vendar precej stran eden od drugega. Vse druge kmetije v Podvolovleku pa so na dveh velikih krčevinah, ki ju loči med seboj širok pas gozda med središčem vasi ob cerkvi in Podpečnikom. Tu bi že lahko govorili o aglomeraciji samotnih kmetij.

Opisano stanje velja za sedanost. Znano pa je za obravnavano pokrajino, da so bile v dolgem obdobju, ko je prevladovala živinoreja, to je približno od naselitve do konca 19. stoletja, tudi po hribovitem svetu Lučke pokrajine velike krčevine s pašniki, ki so povezovale med seboj številne, danes z gozdom ločene manjše krčevine.

Zemljiške kategorije in velikost posestev od leta 1825 naprej

Za časa franciscejskega katastra je merila posest vseh kmetov v Lučki pokrajini 6125 ha,¹³ od katerih je odpadlo na gozd 47,4 %, na pašnike in planine 32,6 %, na travnike 4,7 % in na njive 15,3 % (tu so vštete tudi njive na krčevini ali tako imenovani »Rottacker«).

Največji delež je tudi leta 1825 odpadel na gozdove, a v primerjavi s sosednjim Solčavskim, kjer je bilo teh od skupne rodovitne površine 66,2 %, ¹⁴ znatno manj. Največ gozdov so imele dolinske kmetije, 78,5 %, to pa na škodo njiv, ki jih je bilo le 8 %, in pašnikov s planinami, katerih so imele kmetije v dolini komaj 8,2 %. Da je bilo njiv malo, je razumljivo, saj toplotna inverzija in krajša doba sončnega obsevanja odganja občutljivejše njivske kulture, preseneča pa tako majhen delež pašnikov s planinami. Ni pa bilo tako povsod. To velja predvsem za

¹² Dr. Fran Mišič, Ledinska in hišna imena okoli Luč. ČZN XXXV/1940. Maribor 1940, str. 40—41.

¹³ Vsa Lučka pokrajina meri 9625 ha. Razen obravnavanih kmetij je skoraj ves ostali del zemljišča, predvsem gozdovi, pašniki in nekaj nerodovitnega sveta na Veži, Raduhi, Travniku in v območju kat. občine Podvolovlek pripadal leta 1825 tako imenovanemu Dominium Oberburg, kot ga imenuje franciscejski kataster, nekaj pa tudi ljubljanski škofiji, kar označuje kataster z imenom takratnega škofa Wolfa. Te površine so bile tako velike, da pokažejo drugačen delež posameznih kategorij zemljišča glede na celotno Lučko pokrajino, kakor je delež, ki se nanaša samo na zemljišče obravnavanih kmetij, ki je za nas v prvi vrsti merodajno. Pa poglejmo, kakšen je delež teh kategorij zemljišča glede na celotni obseg pokrajine: njive plus njive na krčevini 6,9 %, travniki 2,9 %, pašniki in planine 36,9 %, gozd 48,2 % in nerodovitni svet 5 % (več o tem glej v: Meze, Še nekaj geografskih drobcev..., str. 23—34).

¹⁴ Meze, Samotne kmetije..., str. 257.

kmete v Podvolovleku, medtem ko je imel npr. Logar v Raduhi pašnikov kar 67 % od vse posesti. Velike površine izkrčenega sveta so imele hribovske kmetije (višinske 33,3 %, vmesne pa 37,8), zato pa toliko manj gozda (42,7 % oziroma 53,6 %). V pašnikih ni razumeti zgolj čistih pašnikov, marveč tudi take — in ti so bili v večini — ki so bili poraščeni z redkim drevjem in grmičevjem; največ je bilo torej gozdne paše. Največje pašnike so imeli kmetje v Krnici (Ložekar 106 ha, Mlačnik in Ernič po 68 ha, Zgornji Špeh 56 ha, Moličnik 54 ha, Metulj 50 ha, ki je imel v zakupu od ljubljanske škofije planino Podvežak na Veži itd.), zato ni čudno, če je od celotne katastrske občine odpadlo nanje kar 64,5 %! Precej jih je bilo tudi v kat. o. Podveža (41,4 %), kamor so šteti prostrani planinski pašniki na Veži, in v kat. o. Raduha (43,5 %), kjer je prav tako obsežen velik del planinskih pašnikov Raduhe. Presenetljivo veliko njiv so imeli leta 1825 hribovske kmetje, največ višinski (19,5 %), vmesni pa 13,9 %. Položnejše prisojne lege z debelo preperelino so zanje zelo prikladne, in tako je vse levo pobočje nad Savinjo v smeri Raduhe in Travnika, pa tudi pri višinskih kmetijah v Krnici in v Podveži. Močan delež je bil odmerjen njivam na krčevini: v vsej pokrajini 29,3 %, na višinskih kmetijah 27,2 %, na dolinskih 30,6 % in na vmesnih 31,4 %. Glede na stanje leta 1900, ko imamo podatke po katastrskih občinah, iz katerih razberemo, da so se njivske površine celo zvečale (v vsej pokrajini od 6,9 na 7,1 %), smemo upravičeno sklepati, da do takrat njiv na krčevinah niso prepuščili gozdu, travniku ali pašniku, marveč so jih še naprej obdelovali. — Najmanj je bilo travnikov (v vsej pokrajini 4,7 %), bili so pa precej enakomerno porazdeljeni na kmetije po višinskih pasovih: višinske kmetije 4,5 %, dolinske 5,3 % in vmesne 4,7 %.

Za čas med 1825 in 1900 ni bilo mogoče dobiti podatkov za zemljiške kategorije po posameznih kmetijah; taki obstajajo šele za l. 1960. So pa podatki za leto 1900 po katastrskih občinah in te si bomo v primerjavi z enakimi iz leta 1825 ob kratkem ogledali.

Do leta 1900 so se njivske površine povečale v vseh katastrskih občinah, razen v Podvolovleku, kjer jih je bilo za 2,3 % manj. Tudi površina travnikov se je razširila, tako v Podvolovleku za 22,5 %, v Podveži za 17,1 %, v Krnici za 10,7 % in v Konjskem vrhu za 6,8 %, močno pa je nazadovala v Raduhi (za 37,1 %). Občuten pa je bil padeč pašnikov, saj so se ti skrčili v Konjskem vrhu za 26,7 %, v Podveži za 31 %, v Krnici za 17,3 % in v Raduhi za 13 %, medtem ko so v Podvolovleku narastli kar za 48 %! Zdi se, da se je v Podvolovleku izvršila izrazita preusmeritev na živinorejo šele po letu 1825, saj so se takrat skromne površine pašnikov in deloma tudi travnikov do leta 1900 močno dvignile, oboje na škodo gozda; opuščati pa so že začeli tudi njive, kar je tipičen znak ekstenzivne pašne živinoreje. Gozdovi so skoraj v vseh katastrskih občinah narastli, največ v Krnici (za 54,3 %), v Konjskem vrhu (za 20,8 %) in v Raduhi (za 10,4 %), nazadovali pa so v Podveži (za 2,1 %) in v Podvolovleku (za 7,8 %). Po teh dejstvih sodeč, je začela že ob koncu

19. stoletja pešati živinoreja v korist gozdarstva v hriboviti Krnici in v vaseh pod Raduho in Travnikom, v nasprotju s Podvežo in Podvolovlekom, kjer je ta še cvetela ob dvigu pašnikov, travnikov in tudi njivskih površin.

Če sledimo razvoju zemljiških kategorij v obsegu katastrskih občin v prvi polovici 20. stoletja (do leta 1956), se pokažejo vse negativne strani v razvoju gospodarstva agrarno zaostalih visokoalpskih pokrajin: močno pešanje živinoreje in poljedelstva v korist gozda, ki čedalje bolj prerašča pašnike in deloma tudi travnike, znaten del ornih površin pa je prepuščen zaraščanju s travo. Njive so v tem obdobju nazadovale povsod za več kot 30 % glede na stanje leta 1900, v Podvolovleku celo za 47,2 %, v Konjskem vrhu pa za 35,2 %. Zmanjšale so se tudi površine travnikov, v vsej pokrajini za okrog 20 %, največ v Krnici (za 25,5 %). Še večje pa je zmanjšanje pašniških površin, za več kot 30 %, tako v Krnici za 51,2 %!, v Konjskem vrhu za 42,2 %, v Podveži za 32,1 %, v Raduhi in Podvolovleku pa za manj kot 10 %. V absolutnem merilu so se zelo povečali gozdovi, v vsej pokrajini za 1132 ha ali za 20 %, največ v Krnici, za 53,7 % ali za 444 ha, v Konjskem vrhu za 351 ha ali 26,6 %, v Podveži za 244 ha ali 12,9 %, v Podvolovleku za 80 ha ali 5,2 % in v Raduhi za 13 ha ali 3,3 %.

Če pregledamo sedaj spremembe v površinah zemljiških kategorij za celotno razdobje, stopa v zadnjem obdobju naznačeni razvoj še bolj do izraza. Njive so se zmanjšale v vsej pokrajini za 34 % ali za 261 ha (Podvolovlek 47,2 %, Konjski vrh 35,2 %, Podveža 33,5 %, Raduha 33,5 % in v Krnici za 30,8 %), travniki za 15,9 % ali 51 ha, pašniki za 47,2 % ali 1939 ha (Konjski vrh 61,2 %, Krnica 59,3 %, Podveža 53,1 % in v Raduhi za 19 %, medtem ko so v Podvolovleku narastli za 41,2 % ali za 98 ha). Površinsko so se precej zvečali gozdovi, saj so v vsej pokrajini narastli za 25,8 % ali za 1389 ha (Krnica 202 % ali 607 ha, Konjski vrh 53 % ali 579 ha, Raduha 14,1 % ali 50 ha in Podveža 10,6 % ali 204 ha, v nasprotju s Podvolovlekom, kjer so se površine gozda zmanjšale za 3,1 % ali za 51 ha).

Približno tako pa je razmerje med leti 1825 in sedanostjo tudi pri obravnavanih kmetijah. Kako je bilo z njimi leta 1960, kažejo ustrezni podatki. V teh pa je zajeta le tista posest, ki jo te kmetije danes imajo, ne pa tudi po agrarni reformi odvzeta zemlja (predvsem gozdovi in planine). Primerjava med letom 1825 in 1960 je zato nerealna.

Leta 1960 je od 4559 ha zemlje, kolikor so jo imele obravnavane kmetije, odpadlo na njive s praho 12,1 % ali 551 ha, na travnike s senožitmi 4,9 % ali 222 ha, na pašnike s planinami 11,6 % ali 527 ha, na gozdove 68,7 % ali 3133 ha in na nerodoviten svet 2,6 % ali 119 ha. In še stanje po višinskih pasovih: višinske kmetije so zajemale 1463 ha površin, od tega je bilo 13,5 % njiv in prahe, 5,1 % travnikov s senožitmi, 13,5 % pašnikov in planin, 64,8 % gozda in 3,1 % nerodovitnega sveta; od 823 ha zemljišča dolinskih kmetij je odpadlo 8,6 % na njive in praho, 5,2 % na travnike in senožeti, 4,9 % na pašnike in planine.

78,8 % na gozdove in 2,3 % na nerodovitni svet; 2273 ha zemljišča, ki je bilo v posesti vmesnih kmetij, pa je bilo razdeljeno takole: 12,4 % je bilo njiv in prahe, 4,6 % travnikov in senožeti, 12,8 % pašnikov s planinami, 67,4 % gozdov in 2,4 % nerodovitnega sveta.

Velikost kmetij

V Lučki pokrajini so kmetije precej manjše od solčavskih,¹⁵ pa tudi veliko bolj na gosto so posejane po pokrajini. Leta 1825 je bila povprečna velikost kmetije 53,7 ha:¹⁶ na 114 kmetij je odpadlo 6123 ha zemlje. Največje so bile dolinske kmetije, saj je vsaka obsegala v povprečju 71,4 ha (714 ha zemljišča je imelo 10 kmetij), tem so sledile višinske s 57,8 ha (2315 ha na 40 kmetij) in končno vmesne z 48,3 ha (3094 ha na 64 kmetij). Največjo posest je imel Riher, 208 ha, nekaj manjšo Planinšek, 190 ha, tema pa so sledili: Rak 163 ha, Podpečnik 152 ha, Moličnik 148 ha (68 ha je imel slabih planinskih pašnikov skupaj z nérodno zemljo na Dleskovški planoti, imenovanih Molička greda oziroma Molička planina), Selišnik 144 ha, Ložekar 135 ha, Jezernik (takrat je bil imenovan samo en Jezernik) 135 ha, Petek 130 ha in Mlinar 108 ha. Vsi ostali so imeli manj kot 100 ha zemlje, med temi Kosmač, Pečovnik in Obcir po 98 ha, Zg. Zavratnik in Prepadnik po 97 ha, Zamernik 90 ha, itd.

Do najnovejših dni so se v obravnavani pokrajini izvršile spremembe tudi v posestni strukturi. Nekaj kmetij je bilo opuščениh, nekaj prodanih ali danih v najem, nekatere pa so se delile. Zemlja prodanih kmetij ni vedno ostala v rokah domačinov, marveč so jo najčešče kupili tuji neagrarci, največ lesni trgovci, katerim je šlo prvenstveno za eksploatacijo gozdov, medtem ko so ostalo zemljo prepustili gozdu. Do izvedbe agrarne reforme se je v primerjavi z letom 1825 število posestnikov v celoti znižalo na 109, njih povprečna velikost pa se je zmanjšala na 44,1 ha, torej za 9,6 ha. Osemintrideset višinskih kmetov je imelo v lasti 1571 ha zemlje, kar je dalo povprečno 41,3 ha na kmetijo, 12 dolinskih 744 ha ali 62 ha na kmetijo in ostalih 59 kmetov 2494 ha ali 42,3 ha na kmetijo.

Čeprav kmetij, ki so zapadle agrarni reformi, v Lučki pokrajini ni bilo veliko,¹⁷ so vendarle vplivale na današnjo posestno strukturo celotne pokrajine in še posebej na višinsko grupacijo kmetij. Leta 1960

¹⁵ Meze, Samotne kmetije... str. 258—261.

¹⁶ Tu je zajeta vsa zemlja, tudi nerodovita. Te je pa v Lučki pokrajini malo (leta 1825 jo je bilo 5 %, leta 1900 je narasla na 10 %, leta 1956 pa na 13,4 %). Do izvedbe agrarne reforme večji del te ni bil v lasti tamkajšnjih kmetov, marveč zunanjih veleposestnikov, predvsem ljubljanske škofije, po agrarni reformi pa je prišel skoraj ves nerodovitni svet pod SLP. In ker je tako, tu ne bomo, kot pri solčavskih kmetijah, govorili posebej o rodovitni površini, marveč bomo kot tako smatrali celotno posest kmetov v obravnavani pokrajini.

¹⁷ Več o teh glej na str. 42 (222) sl.

je bila povprečna velikost obravnavanih kmetij 37,9 ha (109 kmetij na 4136 ha), od tega višinske kmetije 39,6 ha (38 kmetij na 1506 ha), dolinske 47,6 ha (12 kmetij na 571 ha) in vmesne 35 ha (59 kmetij na 2059 ha). Ker je bilo med dolinskimi kmetijami največ takih, ki so prišle pod agrarno reformo, se je tem v celoti najbolj zmanjšala posest (za 14,4 ha na kmetijo), precej manj vmesnim kmetijam (za 7,3 ha), medtem ko je višinskim ostala skoraj nespremenjena. — Take so kmetije po velikosti. Kako je z njih vrednostjo, pa za vsako posamezno pove priloga I, iz katere je razvidna skupna velikost posestva in glavne zemljiške kategorije, vse to pa v relaciji do delovne sile, ki je eden glavnih nosilcev in danes najtrdnjši pokazatelj vrednosti kmetije.

Gospodarstvo

Od naselitve do zadnjih desetletij 19. stoletja je tudi v Lučki pokrajini v gospodarstvu popolnoma prevladovala živinoreja s poljedelstvom nad gozdarstvom. Res je sicer, da se je gozdarstvo začelo uveljavljati že davno prej, saj nam o tem priča splavarjenje po Savinji, ki sega z začetki najmanj na prehod iz 17. v 18. stoletje,¹⁸ vendar je moralo biti skromno;¹⁹ razvilo se je šele v 20. stoletju, predvsem pa v obdobju med obema vojnama, ko je zaradi pomena v industriji začel les silno hitro uveljavljati svojo vrednost.

Okvirno sliko o gospodarskih razmerah v naši pokrajini imamo že za prvo četrtino 15. stoletja. Kaže nam jo *urbar iz leta 1426*, ki ga je s te strani obdelal Ferdo Gestrin.²⁰ Od tam povzemamo sledeče: Za enega od uradov, to je za Tirosek v povirju Drete, so omenjene »švajge«, po urbarju tiste kmetije, ki so bile navadno na gornji meji žita in so se v glavnem ukvarjale z živinorejo. Nastajale so v 12. do 15. stoletju, in sicer po tem, ko so bile doline že gosto naseljene. V lučkem uradu urbar ne omenja švajg, po velikih dajatvah za živino pa se vidi, da je bila tod živinoreja zelo razvita. Obstajale so tako imenovane planinske kmetije, ki so gojile govedo in dajale zemljiškim gospodom po 300 kosov kravjega sira, in kmetije, »ki so gojile večji del ali izključno samo ovce ter dajale isto količino ovčjega sira« (c. d., str. 482). Ove in sploh drobnice je moralo biti takrat v Lučki pokrajini veliko, saj so bile ovce pri dajatvah številno zastopane; vsa naselja so jih morala odšteti 109, največ Raduha 28, nato Krnica 23, Podveža

¹⁸ Več o splavarstvu glej v: Franjo Baš, Doneski k zgodovini Gornjegrajskega. CZN XXXIII/1958, Maribor 1958, str. 1—6, in Branko Zemljič, Gornjesavinjski splavarji. Planinski vestnik 1951, str. 233—259, 241—249 ter letnik 1952, str. 44—47.

¹⁹ Meze, Prebivalstvo . . . , str. 52.

²⁰ Ferdo Gestrin, Gospodarska in socialna struktura gornjegrajske posesti po urbarju leta 1426. Zgodovinski časopis VI—VII/1952—1953, »Kosov zbornik«, str. 473—514. — Obravnavana pokrajina je bila zajeta v tako imenovanem uradu Luče, ki je obsegal ista naselja, kot spadajo še danes v Lučko pokrajino.

in Konjski vrh po 19, Podvolovlek 16 in Strmčki vrh 4. V Lučah je bila ovca redna dajatev vsakega podložnika (c. d., str. 502). Goveja živina ni spadala k dajatvam, namesto nje pa je bilo treba šteti denar ali kravji sir, in sicer 300 kosov na kmetijo (c. d., str. 482). Kmetije, ki so dajale kravji sir, imenuje urbar »Swaiga vaccaria«, »Swaiga ouina« pa tiste, ki so dajale ovčji sir (c. d., str. 482). Po letu 1500 se planinske kmetije v urbarjih vedno redkeje omenjajo; možno je, da so se opuščale ali pa da so se naturalne dajatve spremenile v denarne (c. d., str. 485). Verjetnejše je zadnje, saj so v hribovitih predelih naturalne dajatve čedalje bolj prehajale v denarne, kar je bilo zaradi zamudnega transporta po slabih hribovskih poteh razumljivo; solčavske kmetije so imele že za časa urbarja leta 1426 vse dajatve v denarju. Tudi kokošjereja je morala biti dobro razvita, saj so bile dajatve jajc in piščancev za tak hribovit predel velike. Prašičjereja je bila skromna. V glavnem se je redila drobnica in govedo (c. d., str. 503).

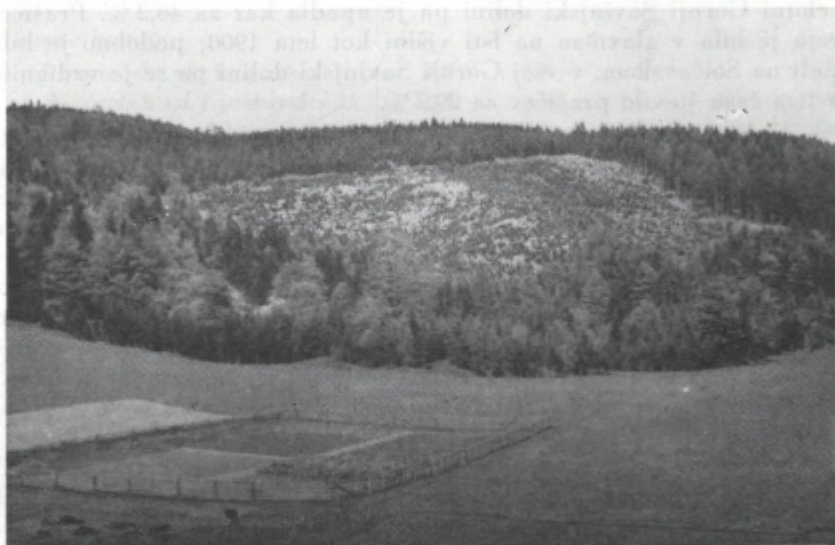
O stanju poljedelstva v Lučki pokrajini urbar ne pove veliko. Iz njega razberemo, da žitnih dajatev, razen prav skromne za oves in rž v Konjskem vrhu, podložniki niso odrajtavali, kar je glede na značaj pokrajine tudi razumljivo. Omenja pa urbar valjalnico domačega sukna v Strmčkem vrhu in eno v Podvolovleku (c. d., str. 483), iz česar je mogoče sklepati, da je bilo tkanje sukna tu precej razvito že v srednjem veku. Zelo pogosto se v urbarju omenjajo njive, za katere so morali plačevati denarne dajatve, podobno tudi za vrtove in travnike. Govora je tudi o dveh mlinih v lučkem uradu, medtem ko žage takrat ni bilo še nobene. Glede na število mlinov v ostalih, za poljedelstvo ugodnejših predelih gornjegrajske posesti, lahko sklepamo, da so na samotnih kmetijah sejali precej žit; to, da ni bilo nobene žage, pa kaže na neznatno vrednost lesa v tisti dobi. Žage so se začele v večjem številu pojavljati na Savinji in Dreti šele kasneje.

Prve podrobnejše podatke o živinskem fondu v Lučki pokrajini poznamo od Schmutza;²¹ ti prikazujejo stanje živinoreje prvih desetletij 19. stoletja. Glede na zanesljive podatke iz leta 1900,²² ki kažejo zlasti za goveda trikrat večje število, pa moramo jemati Schmutzove podatke s precejšnjo rezervo. Verjetne so številke za konje in deloma tudi ovce. Konj je bilo 8 (6 v Lučah in 2 v Podvolovleku), ovac pa 1744 (kat. o. Konjski vrh 498, v Krnici 359, v Raduhi 357, v Podvolovleku 309 in v Podveži 261). Konjereja je bila takrat slabo razvita. Za vprežno živino so uporabljali največ vole in deloma tudi krave. Mesna živina je bila cenjen artikel zaradi možnosti dobre prodaje osrednji Avstriji, predvsem Dunaju. Tudi iz Lučke pokrajine so, kot s Solčavskega, gonili vole čez Pastirkov vrh na živinski sejem v Zelezno Kaplo; to je trajalo vse do leta 1919, ko je te kraje odrezala državna meja. Močno razvito živinorejo odkrivajo podatki iz leta 1900,

²¹ Carl Schmutz, Historisch Topographisches Lexicon von Steiermark. Gratz 1822, I., II., III. in IV. del.

²² Leksikon občin za Štajersko. Dunaj 1910.

ki pa zajemajo, žal, le celotno Lučko pokrajino in ne posameznih naselij. Računajoč s ca. 150 kmetijami (tu so zajete le kmetije z najmanj 10 ha zemlje), kolikor jih je še danes, bi povprečno na kmetijo odpadlo 11,7 goved (v vsej pokrajini jih je bilo 1515). Danes doseže to število le ena kmetija, vse druge, med njimi tudi tiste, kjer so najboljše razmere za rejo živine, pa so precej pod povprečkom; računati smemo, da so bile, podobno kot na Solčavskem,²³ tudi v Lučki pokrajini kmetije, ki so imele na prelomu našega stoletja več deset glav živine. Za

Sl. 14. Pred kratkim opuščeno planino nad Planiškom zaraščajo mlade smreke

vprežno živino so tudi še tedaj uporabljali predvsem vole in manj konje, ki jih je bilo v vsej pokrajini komaj 43. Število ovac je v primerjavi z navedbami Schmutza napredovalo za 398 ali 22,8 %; na kmetijo bi jih prišlo povprečno 16,5. Prašičev je bilo v tem letu 523 ali ca. 4 na kmetijo. Ker pa imajo prašiče razen majhnih kmetov, ki tu niso šteti, tudi kajžarji, je povpreček gotovo precej manjši.

V petdesetih letih našega stoletja je živinoreja v Lučki pokrajini zelo nazadovala. Do leta 1955, ko imamo spet podatke za celotno pokrajino, se je v primerjavi z letom 1900 zmanjšalo število goveje živine za 653 ali za 43,2 %, kar je pa še vseeno manj kot na Solčavskem, kjer je bil ta odstotek 54,6,²⁴ a več kot v vsej Gornji Savinjski dolini, kjer je število glav goveje živine nazadovalo za 33,2 %. Vzroki so po-

²³ Meze, Samotne kmetije... str. 246—247.

²⁴ Ibidem, str. 247.

dobni kot v sličnih pokrajinah drugje, poudarimo pa naj posebej naslednje: prekinitev trgovanja s sosednjo Avstrijo; naraščanje vrednosti lesa; čedalje večje pomanjkanje delovne sile, s tem siromašenje kmetij in v končnem štadiju opuščanje kmetij. Izguba avstrijskega tržišča je narekovala opuščanje volov in s tem v zvezi večanje števila konj, ki se je vzdignilo za 119 ali za 280 %! (narast gre v znatni meri na račun konj, ki so jih dobili kmetje ob razpadu avstrijske vojske leta 1919). Tudi ovčereja je močno nazadovala, za 812 ali za 37,8 %, medtem ko se je na Solčavskem obdržala skoraj na istem nivoju, v celotni Gornji Savinjski dolini pa je upadla kar za 46,2 %. Prašičereja je bila v glavnem na isti višini kot leta 1900; podobno je bilo tudi na Solčavskem, v vsej Gornji Savinjski dolini pa se je vzdignilo v tem času število prašičev za 29,2 %.

Kakšno je bilo stanje živinoreje na obravnavanih kmetijah l. 1960, nam razkrivajo popisni listi kmečkih gospodarstev. Vseh 126 kmetij je imelo 583 goved, od tega 286 ali 49 % molznih krav; skupaj s kmetijami, ki so manjše od 10 ha, in s tistimi, ki jim kmetijstvo ni glavni vir dohodkov, pa se to število vzpne na 612 goved, od tega 305 krav molznic. V teh številkah je obsežena skoraj celotna govedoreja Lučke pokrajine (nekaj krav imajo še nekmečka gospodinjstva, a ne toliko, da bi sliko bistveno spremenilo), zato jo smemo vzeti za osnovo primerjavi z letom 1955. Ta pokaže, da se stalež živine še naprej krepko manjša, saj se je med leti 1955 in 1960 znižalo število govedi za ca. 25 %, ovc celo za več kot 30 % (od 1350 leta 1955 na 900 leta 1960) in konj za ca. 18 %; ovce je v zadnjih nekaj letih razredčil tudi medved, ki se je klatil po Raduhi. Zvišalo se je le število prašičev (za 7 ali 1,3 %); ker pa je teh precej tudi pri nekmetih, je zanje ta primerjava najbolj nezanesljiva.

Nadpovprečno število goved med obravnavanimi kmetijami odpade na višinske, ki so imele leta 1960 povprečno 5 goved, od tega 2,3 krave molznice (povpreček za vse kmetije je 4,6 oziroma 2,3 krave). Največ med temi jih je imel Sp. Zavratnik, 12, kar je obenem tudi največ v vsej pokrajini, 10 jih je imel Robnik, 9 najemniki pri Planinšku, po 8 pa Zg. Zavratnik in Delšak. Krav molznic so imeli največ po 4 (Sedlšak in Hlipovčnik), večina pa je bilo takih, ki so imeli po dve. Višinske kmetije so v povprečku presegle tudi število ovac (8,4 na kmetijo, povpreček je bil 6,9), medtem ko so pri konjih in prašičih nekoliko zaostajale za njim. Ovc so imeli največ: Palčič 29, Sp. Zavratnik 24, Zg. Špeh 21 in Dekmar 20. Največ prašičev je imel Zg. Voler, 10, devet jih je imel Radušnik, osem Sp. Zavratnik itd.

Dolinske in vmesne kmetije so imele podpovprečno število goved in ovac, dolinske tudi prašičev in konj, medtem ko so ti pri ostalih kmetijah enaki ali zelo blizu povprečku. Podrobnejšo razčlenitev glede na število prebivalstva in delovno silo pa prikazuje tabela na naslednji strani.

	govedo	krave	ovce	prašiči	kure
Višinske kmetije					
Povpreček na kmetijo	5,0	2,3	8,4	4,1	6,3
Povpreček na 1 prebivalca . . .	1,1	0,5	1,9	0,9	1,4
Povpreček na delovno silo . . .	1,8	0,8	2,9	1,4	2,2
Dolinske kmetije					
Povpreček na kmetijo	4,1	2,2	5,9	3,5	5,9
Povpreček na 1 prebivalca . . .	0,9	0,5	1,4	0,8	1,4
Povpreček na delovno silo . . .	1,5	0,8	2,1	1,2	2,1
Vmesne kmetije					
Povpreček na kmetijo	4,5	2,3	6,5	4,1	6,1
Povpreček na 1 prebivalca . . .	0,8	0,4	1,2	0,8	1,1
Povpreček na delovno silo . . .	1,4	0,7	1,9	1,2	1,8
Lučka pokrajina					
Povpreček na kmetijo	4,6	2,3	6,9	4,0	6,1
Povpreček na 1 prebivalca . . .	0,9	0,5	1,5	0,8	1,2
Povpreček na delovno silo . . .	1,5	0,7	2,2	1,5	2,0

Med dolinskimi kmeti je imel največ goved Grobelnik, 10, po 9 sta jih imela Stoglej in Sp. Podpečnik, 8 Riher in po 7 Logar ter Mlačnik. Pet mlekarij je imel Stoglej, po 4 pa Riher, Pogorevčnik, Logar in Grobelnik. Ovc je imel največ Riher, 35, kar je bil obenem tudi rekord pokrajine, 18 Sp. Podpečnik, 16 Grobelnik, 15 Pogorevčnik itd., več pa je bilo tudi takih, ki so bili brez njih, tako vsi lučki kmetje ter Slemšek, Čeršek, Stoglej in Logar.

Med ostalimi kmeti je bil na prvem mestu po številu goved Obcir z 10 glavami, temu sta sledila Koklejš in Selišnik, ki sta jih imela po 9, Kosmač, Moličnik, Sp. Ložekar, Metulj, Jerij in Kovnik po 8, štirje so jih imeli po 7 (Suhadolnik, Ramše, Prek in Smrečnik), največ pa je bilo takih, ki so jih imeli med 3 in 5. Tudi ti kmetje so redili malo krav mlekarij. Največ, in sicer 5, jih je imel Moličnik, po 4 Robnik, Jerij, Pečovnik, Obcir in Podvejnjak, večina pa je takih, ki je imela po dve kravi. Večje kmetije so imele tudi največje število ovac. Tako jih je imel Jerij 25, Kosmač in Sp. Ložekar po 21, Prek in Selišnik po 20, Suhadolnik in Zg. Nadlučnik po 15 itd. Preseneča veliko število prašičev, ki jih je imel Metulj, in sicer 16, kar je daleč največ v vsej pokrajini. Deset jih je imel Jerij, po 8 Prek in Škomen, po 7 Matevževc, Moličnik ter Sp. in Zg. Jerovčnik in po 6 Kosmač, Robnik, Osojnik, Podvejnjak in Smrečnik.

Živina, predvsem govedo in ovce, je poleti navezana tudi na planinsko pašo. Doma ostane običajno samo mlečna živina, vse drugo gre na planine; mlekarij je na planinah le toliko, kolikor porabi mleka pastir in eventualno mimoidoči turisti in planinci. Na posamične planine so vezane cele hribovske vasi. Tako gre živina s Podveže na Ravne in Podvežak, s Podvežaka pa potuje vse do Korošice; Podvo-

lovležani gonijo na Rakovo planino (opuščena kmetija Štajerskega Raka), Podvežak in Korošico; spodnji del Krnice vodi na pašo na Ravne in Podvežak, zgornji pa danes na Špehovo (opuščena kmetija Sp. Špeh in na opuščajočo pri Zg. Špehu) in na opuščene Topole, medtem ko so prej uporabljali planine na Veži, Lepenatki in na opuščem Kunšperniku (tu je danes planina že zaraščena z gozdom); z Raduhe in zgornjega dela Strmčkega vrha so gonili na Loko in Javorje, spodnji del Strmčkega vrha in Konjski vrh pa na Vodol,

Sl. 15. V jeseni spustijo živino na »njive«

konje pa na Travnik, kjer je konjska planina. Nekateri kmetje dajejo na planine tudi svinje.²⁵

Krave mlekarice, ki ostanejo poleti doma, se pasejo v ogradih blizu kmetij. V jeseni, ko je pokošena otava, kolikor jo sploh kosijo, in ko so spravljene glavni poljski pridelki, pa spustijo živino h kmetijam na »njive«, tako tudi tisto, ki se vrne s planin. V hlevu čez poletje živine nimajo. Celo ponoči puščajo mnogi kmetje živino na prostem.

Živino ima privezано le malo kmetov. Neprivezana daje več gnoja, zahteva pa večje hleve, ki so mnogim kmetom danes, ko je živine glede na prejšnje čase mnogo manj, v veliko breme. Čedalje skromnejše poljedelstvo pa tudi ne rabi toliko gnoja kot včasih. Danes ga lahko nadomestijo tudi z umetnim, čeprav je pri višinskih kmetih zaradi

²⁵ Več o planinskem pašništvu Lučke pokrajine bližnje in daljne preteklosti glej v: Vlado Fajgelj, Planine v vzhodnem delu Savinjskih Alp. GV XXV/1955, str. 153—160.

dovoza to težje, ponekod celo nemogoče. Neprivezana živina pa deluje negativno tudi na kvaliteto gnoja. Ker je živina stalno na gnoju, se z njim meša gnojnica, gnoj in gnojnica pa vplivata skupaj z iglasto, to je kiselkasto steljo, destruktivno na prst (preobilica dušika in pomanjkanje fosforja ter kalcija).

Mleko porabijo zase in za prašiče. Sir, ki se najbolj obnese, delajo v najnovejšem času mnogi kmetje za domače potrebe, za prodaj pa le redki. Prodajajo pa več kuhanega masla, ki služi tudi njim za zabelo;

Sl. 16. Kmetije v Konjskem vrhu na levem pobočju Dupljenka (Suhadolnik, Jelen, Prodnik). Krčevine obdajajo lepi iglasti gozdovi

surovo maslo jih prodaja le malo, a še ti neorganizirano (poleti ga pokupi nekaj lučka zadruga in ostale gostilne v Lučah, nekaj pa tu in tam posamezniki). Je pa cena za surovo maslo (leta 1963 med 500 in 600 dinarji) daleč pod ekonomsko, zato se ga jim za prodaj ne izplača delati. Za domačo porabo delajo mnogi kmetje poleti »mohovt«, to je posebne vrste sir oziroma skuta, ki ga poznajo tudi solčavski kmetje.

Za vprego imajo danes skoraj samo konje. Na kmetijo pride povprečno en konj, ni jih pa malo, ki imajo tudi po dva; Suhadolnik, Grobelnik in Sp. Strmčnik so imeli leta 1960 celo po tri. Poleti porabijo konje za delo na kmetiji (odvečne pošiljajo na planine, kjer se poradijo in jih kasneje prodajo ali pa nadomestijo tiste, ki so bili čez poletje doma, a so jih kasneje prodali), pozimi pa vozijo z njimi les iz svojih gozdov pa tudi iz tujih, saj je tovrstno delo zelo iskano, kmetom pa daje dober zaslužek. Voli, ki jih je v vsej pokrajini zelo malo, so kot vprežna živina redki, medtem ko krav za delo v zadnjem času

sploh ne uporabljajo. Za prodaj se zelo obnese reja konj, posebno kobil, ki gredo zelo dobro v denar.

Gozdarstvo je danes edina donosna gospodarska panoga kmetijstva v Lučki pokrajini. V splošnem velja, da krijejo kmetje z dohodki od lesa materialne in druge izdatke kmetij, davščine za zemljo, stroje in vozila, skupaj z zavarovanjem, pa od prodane živine. Gozdovi so v večini prebiralni, torej najvišjega tipa. Izjema so apnenčaste strmali Veže, Vel. Rogatca in Raduhe ter redki gozdovi ob gozdni meji v ovršju Dleskovške plánote in na Raduhi, kjer je gozd slabši; večina teh pa je danes v rokah SLP. O kmetih, ki imajo izrazito slab gozd, zato ne moremo govoriti. Trenutno so na najslabšem glede gozdov tisti, ki imajo na zaraščajočih pašnikih mlado drevje; imajo pa zato dobre perspektive. Znak kvalitetnih gozdov je visok letni etat, ki omogoča kmetom posek večjih količin lesa; pri večjih kmetijah doseže in preseže ta 100 m³, pri nekaterih celo 200 m³.

V ogromni večini so gozdovi iglasti. Ti dajejo dober les, zemljo pa čedalje bolj kisajo in jo s tem siromašijo. Zaradi njih primanjkuje listnate stelje, zato se mora večina kmetov zadovoljiti z iglasto, se pravi, s smrekovimi vejami, nekateri pa tudi s praprotno in žagovino; žagovina pride v poštev predvsem za dolinske kmete, ki jo lahko spravijo do doma. Treba je pa hoditi daleč ponjo (najmanj do Rogovilca v Solčavi).

Listnati in mešani gozdovi so predvsem na karbonatnih tleh Dleskovške planote, Raduhe, Gojske planine, ob Lučki Beli in na Rogatcu, a tudi tukaj so v pretežni meri čisti iglasti sestoji.

Največ gozdov imajo dolinski kmetje (78,7 % vse površine ali 649 ha). Na kmetijo je leta 1960 prišlo povprečno 29,30 ha gozda, na enega prebivalca 6,78 ha, in na prebivalca, ki predstavlja delovno silo, 10,60 ha (povprečki za posest vseh obravnavanih kmetij, v kateri zavzemajo gozdovi 68,3 % vse površine, so: 24,75 ha na kmetijo, 5,03 ha na prebivalca in 8,05 ha na delovno silo). Med temi so trenutno na najboljšem tisti, ki imajo poleg velikih gozdnih površin na kmetiji dovolj delovnih moči, a malo ali nič neaktivnih prebivalcev, to je otrok do 15 let in starejših od 65 let. Katere so te, je najbolj razvidno s priloge I. Tudi višinske kmetije, ki imajo 64,8 % površine prekrte z gozdom, so glede gozda na boljšem od povprečka, saj ga odpade povprečno 24,80 ha na kmetijo, na enega prebivalca 5,58 ha in na delovno silo 8,65 ha. Vmesne kmetije, 66 po številu, pa so nekaj pod povprečkom (od 67,5 % gozdnih tal, kolikor jih v povprečku te kmetije imajo, odpade 23,30 ha na kmetijo, 4,32 ha na prebivalca in 6,97 ha na delovno silo), a med seboj precej različne. Nekateri, kot npr. Haber, Rjavc, Kosmač, Markovnik in Ramše, ter deloma Pečovnik, Selišnik in Obcir močno izstopajo, tako po večjih površinah kot zadostni delovni sili, spet druge (Jerij, Funtek in Perne) pa po tem, da imajo veliko gozda, a malo ali nič domače delovne sile, in so zato odvisni le od tuje, s čimer vrednost lesa zanje precej pade.

Vrednost lesa pa zavisi tudi od dostopnosti v gozdu. Z zgraditvijo cest v Podvolovlek, ob Dupljenku do Vodola, ob Rogačniku do Habra in deloma ob Lučki Beli, s stalnimi žičnicami izpod Raduhe, Travnika in Veže ter z mnogimi prestavljivimi žičnicami, je tudi vrednost lesa veliko pridobila. Na najslabšem so še vedno gozdovi v skoraj nedostopnih pečeh pobočja Veže nad Savinjo, predvsem izpod Ojstrega vrha, v steni Raduhe nad Iglo, dalje na strmih skalnih in prepadnih rebreh Lučke Bele in deloma tudi v ovršju Velikega Rogatca, torej povsod na apnenčastih tleh, kjer se strmo spuščajo navzdol, medtem ko so na položnejšem jugovzhodnem pobočju Raduhe in na planotastih apniških tleh Veže gozdovi zelo dobri, mnogokje po sestavi celo boljši od gozdov na silikatnih tleh.

V zadnjih letih čedalje bolj prodira mehanizacija oziroma motorizacija tudi v gozdarstvo. Razen v gozdovih SLP, tudi v zasebnih gozdovih vedno bolj uporabljajo motorne ročne žage. Danes je že malo kmetij v Lučki pokrajini, ki imajo več gozda, brez takih žag. Tam, kjer je na kmetiji vsaj en človek, ki je sposoben upravljati motorno žago, za kar ni potrebna kvalifikacija, se taka žaga izvrstno obnese. So pa tudi v Lučki pokrajini kmetije, podobno kot na Solčavskem, ki imajo veliko gozda, a ne enega človeka, ki bi lahko delal z motorno žago. Take so prisiljene iskati najete gozdne delavce, ki jih je tudi tam čedalje težje dobiti.

Na samotnih kmetijah Lučke pokrajine peša poleg živinoreje tudi *poljedelstvo*. Razen zmanjševanja njivskih površin v tem stoletju, deloma pa tudi že od 1825 naprej, kaže na to tudi razmerje med obdelanimi njivami in praho. Za tamkajšnje kmete je praha ledina, ki se tri do štiri leta kosi, nato ponovno preorje. Na preorano ledino, ki je prvo leto ne gnojijo, sejejo oves, drugo leto krompir, tretje običajno pšenico in zadnje leto deteljo, nato pa prepustijo zemljo spet ledini. Pred ovsem je na ledini prvi posevek navadno tudi že detelja, prav tako pa je ta tudi na zaključku kolobarja, ko že tretje leto sejejo med pšenico deteljo, ki zadnje leto popolnoma prevlada. Prahe je veliko več kot obdelane zemlje (v celotni pokrajini je prahe 332 ha ali 66 % več kot obdelane zemlje, na višinskih kmetijah 126 ha ali 54 %, na dolinskih 44 ha ali 61 % in na vmesnih 162 ha ali 74 % več kot obdelane zemlje). Praha bi se morala po 4 letih praviloma ponovno preorati, vendar v praksi danes ni tako. Iz leta v leto ostaja več nepreorane prahe, ki jo, kakor tudi že njive, prerašča trava, ki jo večidel popase živina; opuščene njive ograjajo v pašnike, ki jih bolj gnojijo, zato pa puščajo čez poletje več živine doma.

Od obravnavanih kmetij odpade v povprečju na obdelane njive komaj 218,13 ha ali 4,8 % celotne površine, skupaj s praho pa 12,1 %. Na najslabšem so dolinske kmetije s 27,03 ha ali 2,2 % obdelanih njiv in 8,7 % skupaj s praho, tem slede višinske kmetije s 70,29 ha ali 4,8 % obdelanih njiv oziroma 13,4 % skupaj s praho, medtem ko so na najboljšem vmesne kmetije, saj imajo 120,81 ha ali 5,3 % zemljišča v ob-

delanih njivah, skupaj s praho pa 12,1 %. Koliko njiv odpade na kmetijo, na enega prebivalca in na delovno silo, kaže spodnja tabela.

	njive	njive in praha
Višinske kmetije		
Povpreček na kmetijo	1,85	5,18
Povpreček na 1 prebivalca	0,41	1,16
Povpreček na delovno silo	0,64	1,79
Dolinske kmetije		
Povpreček na kmetijo	1,25	3,25
Povpreček na 1 prebivalca	0,28	0,74
Povpreček na delovno silo	0,44	1,17
Vmesne kmetije		
Povpreček na kmetijo	1,94	4,27
Povpreček na 1 prebivalca	0,54	0,79
Povpreček na delovno silo	0,58	1,28
Lučka pokrajina		
Povpreček na kmetijo	1,74	4,47
Povpreček na 1 prebivalca	0,55	0,89
Povpreček na delovno silo	0,56	1,42

Največji delež obdelane zemlje, 58,4 %, so leta 1960 imele žitarice (z ovсом je bilo glede na skupno površino žitaric posejanih 52,3 %, s pšenico 35,8 %, z ržjo 9,3 %, z ječmenom 2,2 % in z ajdo 0,4 %), tem sledi detelja z 18,4 %, nato krompir s 15,9 %, vse drugo, predvsem povrtnine in krmilne rastline, pa so zavzele 7,3 %. Glede na razširjenost žitaric smemo sklepati, da te uspevajo skoraj povsod, in da ni tu nikjer toplotna inverzija tako izrazita, kot je to na Solčavskem, da bi jih odganjala iz dolin. V tesnih in globokih dolinah pa jim onemogoča rast prekomerna vlaga in malo sonca, kar povzroča žitno rjo; ta zavira rast žitaric tudi v Podvolovleku in deloma v Krnici ter Konjskem vrhu, medtem ko je v Raduhi, v Strmčkem vrhu in v Podveži ne poznajo. — Daleč največ je bilo žitaric na višinskih kmetijah, kjer jim prija sončna lega in dolga doba sončnega obsevanja. Tu so kmetije, ki so imele z žitaricami posejanih tudi več hektarov zemlje, tako Robnik 3,80 ha, kar je bilo največ med vsemi kmeti v Lučki pokrajini, Cahovnik 2,70 ha, Zgornji Voler 2,65 ha, Hribernik 2,50 ha, Martek 2,25 ha, Zgornji Jamelnik 2,20 ha in Drolek 2,02 ha, med 1,50 in 2 ha pa še: Sp. Zavratnik, Zg. Tevč, Hlipovčnik, Miklave, Sedlšak in Palčič. Nadpovprečen delež med žitaricami odpade pri višinskih kmetih na pšenico in oves, rži in ječmena pa je manj, kot je povpreček za celoto. Delež krompirja, detelje, povrtnin in krmilnih rastlin pa je podpovprečen. Podrobnosti prikazuje tabela na naslednji strani.

Za višinskimi kmetijami precej zaostajajo vmesne kmetije. Rži in ječmena sejejo več od povprečka, manj ovs, medtem ko je pšenica enaka povprečku. Precej imajo tudi detelje, delež krompirja pa je

	Delež žitaric glede na obdelano zemljo	Delež posameznih vrst žitaric od skupne površine, posejane z žitaricami					Delež od obdelane zemlje			
		pšenica	rž	ječmen	oves	ajda	krompir	detelja	krmilne rastline, vrtnine itd.	
Višinske kmetije										
	ha	49,14	17,80	3,36	0,60	27,18	0,20	9,05	7,75	4,36
	%	70,0	36,2	6,8	1,2	55,4	0,4	12,8	11,0	6,2
Povpreček na kmetijo v ha	1,30	0,47	0,09	0,02	0,72	0,005	0,24	0,20	0,11	
Dolinske kmetije										
	ha	9,25	3,08	1,20	0,36	4,59		6,56	8,47	2,77
	%	34,2	35,4	13,0	3,9	49,7		24,2	31,3	10,3
Povpreček na kmetijo v ha	0,42	0,14	0,05	0,02	0,21		0,30	0,39	0,13	
Vmesne kmetije										
	ha	68,89	24,61	7,24	1,78	34,95	0,35	19,19	25,99	8,74
	%	57,0	35,8	10,6	2,6	50,5	0,5	15,9	19,9	7,2
Povpreček na kmetijo v ha	1,04	0,37	0,11	0,03	0,53	0,005	0,29	0,36	0,13	
Lučka pokrajina										
	ha	127,26	45,49	11,80	2,74	66,70	0,53	34,78	40,21	15,88
	%	58,4	35,8	9,3	2,2	52,3	0,4	15,9	18,4	7,3
Povpreček na kmetijo v ha	1,00	0,36	0,09	0,02	0,53	0,004	0,28	0,32	0,13	

enak povprečku. Največje površine, posejane z žitaricami, sta imela Koklej in Dežman, 2,45 oziroma 2,40 ha, več kot 2 ha pa še Sp. Nadlučnik (2,18 ha), Zg. Dortičnik (2,15 ha) in Metulj (2,03 ha), med 2 in 1,50 ha pa: Jerij, Prek, Selišnik, Kosmač, Moličnik, Kladnik, Suhadolnik, Jelen in Sp. Ložekar.

Dolinske kmetije, podvržene v manjši meri tudi toplotni inverziji in kratkotrajnejšemu sončnemu obsevanju, imajo med vsemi najmanj žit. Glede na skupno površino, posejano z žitaricami, je delež pšenice in ovsa pod povprečkom, rži in ječmena pa nad njim. Visoko nad povprečkom sta krompir in detelja. Največje površine, posejane z žitaricami, je imel Logar, 1,78 ha, med temi kar 72% pšenice. Več kot 1 ha jih je imel še Riher, 1,63 ha, vsi ostali pa jih niso imeli niti 1 ha; nekaj pa je bilo celo takih, ki so bili brez njih (Breznik, Matijove, Jager, Hočevnar in Strugar). Zanimivo je, da zasadi Logar na ca. štirih do šestih arih zemlje koruzo za zrnje, ki mu običajno kar dobro obrodi; je pa to v vsej pokrajini danes menda edini primer.

Večina kmetov seje ozimna žita. Na jara žita so vezane le višinske kmetije. A tudi te ne sejejo vseh vrst žit kot jara žito. Skoraj pri vseh je ozimna le pšenica, rž, ječmen in oves pa so jari. Sama jara žita sejejo le kmetije, ki segajo do približne višine 950 m. Pod to, pa nekako do 800 m, sejejo ozimno pšenico, druga žita pa so jara. Po južnem, precej osovnojem pobočju Savinje vzhodno od Luč pa se ta meja pomakne še nekoliko niže. Tako sejeta jari oves, ječmen in rž še Žmavc in Moličnik, čeprav segata oba nekaj pod 800 m. Leta 1963 pa je zaradi slabih izkušenj iz pretekle, ekstremno hude zime, sejal Moličnik le jara žita. Še niže sega ta meja v pobočjih Dupljenka v Strmčkem vrhu, kjer seje Sp. Možič (685 m) še jara in ozimna žita, kmetje nad njim pa le še jara. Sto metrov višji Suhadolnik na nasprotni strani Dupljenka pa seje tudi ozimna žita. Hujše zime zelo prizadenejo ozimna žita višinskim kmetom, zato so čestokrat v dilemi, ali naj jih še sejejo ali popolnoma opustijo in preidejo na jara žita.

Po naravi dana zgornja meja žitaric gotovo presega zgornjo naseljitveno mejo. Kmetije, ki so na meji poselitve, imajo še velike množine žitaric in ne kaže, da bi jih te višine toliko ovirale, da bi na njih pešale. Zgornji Jamelnik je imel leta 1960 40 arov posejanih s pšenico, 30 z ržjo in 150 z ovsom, Spodnji Jamelnik pa s pšenico celo 70 arov, medtem ko je imel Robnik celo 210 arov pšenice!, 20 arov ječmena in 150 arov ovs. Tudi Drolek je imel 70 arov pšenice: Zgornji Špeh, ki je skoraj v isti višini z Jamelnikoma, je ob opuščanju kmetije imel še vedno 20 arov pšenice, 10 arov ječmena in 40 arov ovs. Tudi Zgornji Klinar in Hribernik v Krnici sta imela pšenico, rž in oves, podobno tudi Mlačnik na desnem pobočju Rogačnika. Pšenico je imel tudi Radušnik, 15 arov, razen tega pa še 100 arov ovs, enako tudi Gaberšnik in Hlipovčnik. Tudi najvišji kmetje v Raduhi niso bili brez žit: Obojnik je imel 35 arov pšenice in 73 arov ovs, Proš 60 arov pšenice in 80 arov ovs, bližnji Modrak pa 20 arov pšenice in 64 arov ovs. Precej žit je imel tudi Vavdi v Podveži (70 arov pšenice in

60 arov ovs), 20 m nižji Sedlišak pa poleg pšenice (50 arov) in ovs (100 arov) tudi po 10 arov rži in ječmena.

Njive in travnike gnojijo skoraj le s hlevskim gnojem. Umetni gnoj se v strmem svetu zaradi težkega dovoza in močnega spiranja s pobočij ne obnese. Nasprotno pa je na ravnejših tleh, npr. v Podvolovleku, kjer so z njim že dosegli lepe uspehe. Ta je nujen zlasti tam, kjer goje pitano živino, saj izsilijo z njim večji pridelek. V splošnem pa je uporaba umetnega gnoja še vedno skromna. Vse obravnavane kmetije so leta 1960 porabile 13.550 kg umetnega gnoja, kar da v povprečju 108 kg na kmetijo, in to kljub temu, da so ga v tem letu zaradi močnega propagiranja porabili največ; ker se pri večini hribovskih kmetij umetni gnoj ni obnesel, je njegova potrošnja po letu 1960 močno padla (leta 1963 so ga porabili komaj 3000 kg, od tega Stoglej 1000 kg). Procentualno so ga leta 1960 največ porabili, razumljivo, dolinski kmetje, 4500 kg ali 204 kg na kmetijo. Med temi je bil daleč pred ostalimi napredni Stoglej iz Podveže s 1500 kg, kar je tudi največ v vsej pokrajini, nato pa njegov sosed Logar s 1100 kg, in to kljub temu, da sta imela oba veliko živine in zato tudi precej hlevskega gnoja. Vse višinske kmetije so ga porabile komaj 650 kg, kar da le 17 kg na kmetijo!. Ostalih 8400 kg ali 127 kg na kmetijo pa odpade na vmesne kmetije, kar je razmeroma veliko. Med temi jih je bilo 7, ki so ga porabile 42 % glede na celoto, vse te pa so na laže dostopnih pobočjih malo više od doline. Največ ga je porabil Metulj, 800 kg, Spodnji Osojnik in Kosmač pa po 400 kg. — Rezultati iz leta 1960 kažejo, da je glavna ovira, da se umetni gnoj na obravnavanih kmetijah v hribovitem svetu ne uveljavi, težka dostopnost in manj spiranje s strmih pobočij, čeprav je tudi res, da imajo skoraj vsi omenjeni kmetje, ki prednjačijo v umetnem gnoju, njive na položnejšem zemljišču. Kombinacija ravnejših površin z ugodnim dostopom je torej zanj najprimernejša.

Danes mlatijo žita samo z mlatilnicami, največ na elektriko. Nekdanjim ročnim mlatilnicam so vstavili električni motor. Žita meljejo ali vodni mlini, ki jih je čedalje manj, ali električni mlini, ki danes vse bolj stopajo v ospredje. Mlinske kamne jemljejo iz podrtih starih vodnih mlinov; te srečujemo danes pogosto ob rekah, potokih in manjših hudourniških grapah.

Veliko gnoja spravljajo na njive po žici na principu samodejnega pogona; kjer so njive nad kmetijo ali v pobočjih vzporedno z njo, pa tudi s konji. V zadnjem času izkoriščajo podjetni kmetje elektriko tudi za spravlanje gnoja na njive in za dovoz sena h kmetiji.

Ajda, ki so jo nekdanj precej sejali, tako tudi na pogoriščih (»požarjih«), pa čeprav so bila ta pri najvišjih kmetih, je danes skoraj popolnoma prešla; vzrok, da je danes ajde tako malo, torej ni klimatski. Leta 1960 so jo imeli majhne količine (med 3 in 15 ari) le štirje kmetje v Raduhi (Zg. Tevč, Modrak in oba Nadlučnika, torej tudi dva višinska kmeta) in Brclovnik v Konjskem vrhu, ki je je imel 20 arov.

Sadjarstvo je v Lučki pokrajini presenetljivo dobro razvito. Leta 1960 so na obravnavanih kmetijah našli največ jablan (3197 ali ca. 25 na kmetijo) in hrušk (1554 ali ca. 12 na kmetijo), precej manj pa ostalega sadja, tako češpelj in sliv 1056 ali ca. 8,4 na kmetijo in 141 češenj, kar pride ca 1,1 na kmetijo; podrobnosti prikazuje spodnja tabela.

	Jablane	Hruške	Češplje Slive	Češnje	Orehi
Višinske kmetije					
Število dreves	710	491	199	24	159
Povpreček na kmetijo . . .	18,7	13,0	5,2	0,6	3,7
Dolinske kmetije					
Število dreves	551	149	95	5	72
Povpreček na kmetijo . . .	25,0	6,8	4,2	0,2	3,3
Vmesne kmetije					
Število dreves	1956	914	764	112	389
Povpreček na kmetijo . . .	29,3	15,8	11,6	1,8	5,9
Lučka pokrajina					
Število dreves	3197	1554	1056	141	600
Povpreček na kmetijo . . .	25,0	12,0	8,4	1,1	4,8

Največ sadja vseh vrst imajo »vmesne« kmetije. V Podveži izstopajo Pečovnik, Jerij in Vršnik, v Podvolovleku Obcir in Kovnik, v Raduhi Podvejnik, Koželj in Slapnik, v Strmčkem vrhu Sp. Strmčnik, Lovrinc in oba Dortičnika, v Konjskem vrhu Kosmač, Revs in Jelen ter v Krnici: Osojnik, Sp. Voler, Ledinšek, oba Jezernika, Robnik (samo jablan je imel 100!, hrušk pa 50), Oto, Skomen, Metulj, Majk, Mlakar, Sp. Jerovčnik in Sp. Ložekar. Med vsemi so na najboljšem zmerno visoka pobočja nad Savinjo, zlasti nad Lučami v Krnici in v spodnjih pobočjih Rogačnika, kjer kmetije z več kot 50 jablanami in 20–30 hruškami niso redkost.

Dolinske kmetije prednjačijo samo pri jablanah, število drugega sadnega drevja pa je podpovprečno. Daleč pred vsemi sta Riher in Stoglej (Riher je imel leta 1960 100 jablan, Stoglej pa skupaj s posestvom na Ramškovem 85), njima pa sledijo še: Grobelnik, Tonc, oba Podpečnika, Pogorevčnik, Logar, senčni Čeršek in Jovan.

Preseneča relativno dobro razvito sadjarstvo na višinskih kmetijah, zlasti hruške, ki so po številu dreves presegle povpreček. Brez sadnega drevja so le redke kmetije (Planinšek, Zg. Špeh, Dežman, Prepadnik in Drolek), le s par jablanami in hruškami pa še Sp. Jamelnik, Radušnik, Gaberšnik in Obojnik, torej najvišje ležeče kmetije, še posebej, če te niso zaščitene pred vetrovi, kar velja skoraj za vse imenovane. Nekatere višinske kmetije imajo presenetljivo veliko sadnega drevja, tako zlasti Cahovnik v Konjskem vrhu v višini 935 m, ki je imel leta 1960 120 jablan, kar je bilo največ med vsemi obrav-

navanimi kmetijami v Lučki pokrajini, isti kmet pa je imel tudi 50 hrušk. Podobno je tudi z 890 m visokim Robnikom, ki je imel 60 jablan in 28 hrušk. Nadpovprečno veliko število sadnih dreves, zlasti jabolk in hrušk, pa imajo še tele višinske kmetije: Navršnik, Tevč, Martek, oba Zavratnika, Hlipovčnik, Zgornji Voler, Dražnik in Hribernik.

Med sadnim drevjem vzbujajo v naši pokrajini zaradi številnosti posebno pozornost orehi; 600 jih je na obravnavanih kmetijah ali 4,8

Sl. 17. Spodnji Klinar (950 m) ima za hišo v pobočju veliko sadnega drevja. V sredini desno Mlačnik (925 m) v Krnici. Desno zadaj Smrekovško pogorje, levo Raduha

povprečno na kmetijo, kar je za alpsko pokrajino zelo veliko. Kot vsega sadja imajo tudi orehov največ vmesne kmetije. Precej jih je, ki imajo 10 in več dreves: Prek, Vršnik, Jerij, Kovnik, Perne, Prešter, Smrečnik, Slapnik, oba Dortičnika (skupaj jih imata 28, od tega zgornji v višini 805 m kar 12, spodnji pa celo 16, kar je največ v vsej pokrajini), Kuhar, Kosmač, Révs, Jelen in Metulj. Med višinskimi kmeti imata največ orehov Zavratnika (spodnji 14 in zgornji 11), 10 in več pa še Martek, Robnik in Hribernik. Preseneča, da jih ima toliko Hribernik kljub visoki legi. Orehi segajo tudi nad 1000 m, saj ima Radušnik v višini 1060 m štiri. Med dolinskimi kmeti jih ima največ Logar in sicer 11, po 10 jih imata Riher in Tonc, medtem ko so vsi lučki kmetje brez njih.

Na splošno smemo reči, da je zgornja meja oreha v višini 1000 m, da sega na prisojnih straneh še više (Radušnik 1060 m), na vetrni in

manj sončni strani pa se umakne do ca. 900 m, najnižje na 885 m (oba Klinarja, Mlačnik in Gaberšnik).

Sadje porabijo kmetje doma. Večji del ga sprešajo v mošt, nekaj ga prekuhajo v žganje, nekateri pa ga tudi sušijo. Vsaka kmetija ima sadno prešo.

Nekaj kmetov, med njimi spet Stoglej, sadi maline. Te zahtevajo primerno lego in ugodno prst. Če je letina dobra, je vrednost zemlje,

Sl. 18. Lesena kašča pri Gaberšniku v Strmčkem vrhu, kakršnih je v lučki pokrajini še veliko. S sadno prešo stiska mošt ženska, ki sama upravlja najeto kmetijo

zasejane z njimi, trikrat večja v primerjavi z drugimi kulturami, ki bi rasle na istih tleh.

Čebele za gospodarstvo Lučke pokrajine niso pomembne. Leta 1960 so imele obravnavane kmetije komaj 168 panjev. Po nekaj panjev ima več kmetij, nekaj več pa sta se z njimi ukvarjala le Zg. Dörtičnik, ki je imel 24 panjev, in Sp. Zavratnik s 17 panji. Temu sta sledila Zg. Podpečnik in Jurček s po 8 panji, po 7 pa sta jih imela Sp. Jerovčnik in Jager. Sem in tja je zaslediti še panjske končnice.

Agrarna reforma

Kmetije v Lučki pokrajini so relativno majhne. Le malo jih je po reviziji agrarne reforme leta 1960 zapadlo pod agrarno reformo. Takih je bilo 14 ali 11,1 % vseh obravnavanih kmetov v pokrajini. Po prvot-

nem konceptu, ki je dovoljeval posestni maksimum 45 ha, pa je bilo teh samo 32 ali 25,4 %, kar je v primerjavi s sosednjim Solčavskim, kjer jih je bilo 81,6 %, ²⁶ malo. Največ, in sicer 5 velikih kmetij, torej takih, ki so zapadle agrarni reformi, je bilo v Podvolovleku (Podpečnik, Selišnik, Obcir, Riher in Funtek), štiri so bile v Podveži (Pečovnik, Vavdi, Palčič in Sedlšak), po dve v Raduhi (Sp. in Zg. Zavratnik) in Krnici (Moličnik in Sp. Ložekar) in Kosmač v Konjskem vrhu. Najmanjše kmetije so v Strmčkem vrhu, saj tu ni prišla nobena pod agrarno reformo niti po prvotnem konceptu, ki je dovoljeval maksimum 45 ha; v Podveži je bilo takih 8 ali 44 % vseh tamkajšnjih kmetov, v Podvolovleku 10 ali 62 %, v Krnici 6 ali 19 %, v Raduhi in Konjskem vrhu pa po 4 ali 19 % vseh tamkajšnjih kmetij. Pred izvedbo agrarne reforme je bil med vsemi največji Obcir z 226,97 ha zemlje, ki je imel kupljen velik del Rakovega posestva. Njemu je sledil Riher z 200 ha, nato pa: Moličnik 157,86 ha, Podpečnik 152,51 ha, Selišnik 148,80 ha, Kosmač 138,35 ha, Sp. Ložekar 111,86 ha, Zg. Zavratnik 92,88 ha, Sedlšak 85,22 ha, Pečovnik 85,18 ha, Sp. Zavratnik 79,54 ha, Vavdi 77,97 ha, Funtek 77,77 ha in Palčič 74,44 ha. Med temi pa je bilo nekaj kmetov, ki so imeli veliko slabe zemlje, tako npr. Moličnik 68 ha planinskega pašnika v pečovju Moličke planine na Dleskovški planoti, podobno tudi Selišnik in Obcir na strmalih Velike Planine (prvi 51 ha v tako imenovanem Seliškem robu pod Gojško planino in drugi 59 ha), Riher 43 ha v pečeh Rogateca in Palčič 10 ha na Veži; ves ta svet je zapadel agrarni reformi. Kljub temu sta bila Riher in Obcir še vedno med najmočnejšimi kmeti, skupaj s Kosmačem, ki je imel lepe gozdove ob Dupljenku v tako imenovanih Kosmačevih Rastkah in s Selišnikom, Podpečnikom in Zg. Zavratnikom. Podpečnik pa je imel tudi precej slabih gozdov v težko pristopni soteski Lučke Bele.

Zemljišče 11 % kmetij, ki so prišle pod agrarno reformo, je merilo 1710 ha ali 32,8 % zemlje vseh obravnavanih kmetij; njih povprečna velikost je bila 122 ha. Med višinskimi kmetijami jih je prišlo pod agrarno reformo 13,2 %, ki so obsegale 26,9 % zemlje vseh tamkajšnjih kmetov, med dolinskimi 13,6 %, ki so imele 36,1 % zemlje, medtem ko je med vmesnimi kmetijami zapadlo 12,1 % kmetij pod agrarno reformo, te pa so imele 35 % zemlje vseh tamkajšnjih kmetov. Kmetije, zapadle agrarni reformi, so imele v svoji lasti 53,3 %! pašnikov s planinami in 28,8 % gozdov vseh obravnavanih kmetij.

Po izvedeni agrarni reformi se je posestna struktura teh kmetij močno spremenila. Od 32,8 %, kolikor so imeli zemlje pred reformo, se je ta delež znižal na 21,7 %, to je od 1710 ha na 989 ha ali za 42,1 %, in sicer: pri višinskih od 26,9 % na 23,9 % (od 410 na 349 ha ali za 14,9 %), pri dolinskih od 36,1 % na 16,3 % (od 353 na 154 ha ali za 62,1 %) in pri vmesnih od 35 % na 22,3 % (od 497 na 506 ha ali za 46,6 %). Kmetije, ki so prišle pod agrarno reformo, merijo danes povprečno 71 ha, od tega višinske kmetije 70 ha, dolinske 67 ha in vmesne

²⁶ Meze, Samotne kmetije..., str. 258.

72 ha. Te so manjše od podobnih na Solčavskem, ki merijo glede na celotno površino 87,50 ha, glede na rodovitno pa 79 ha.²⁷

Kljub znatnemu odvzemu zemlje so te kmetije še vedno na boljšem od povprečnega stanja, kakršno je danes pri kmetijah v celoti. To velja zlasti za relacije glede na skupno površino in posebej za gozd, medtem ko so pozitivni odstopi pri kmetijski površini in obdelanih njivah manjši. Podrobnosti kaže spodnja tabela.

	Skupna površina	Kmetijska površina	Njive brez prahe	Gozd
Višinske kmetije				
Na 1 prebivalca	13,95	2,77	0,47	10,45
Povprečje	8,62	2,76	0,41	5,58
Dolinske kmetije				
Na 1 prebivalca	10,30	1,96	0,38	8,40
Povprečje	8,57	1,62	0,28	6,78
Vmesne kmetije				
Na 1 prebivalca	9,55	1,84	0,27	7,62
Povprečje	6,42	1,80	0,34	4,32
Lučka pokrajina				
Na 1 prebivalca	10,87	2,12	0,34	8,34
Povprečje	7,35	2,09	0,35	5,05

Pod agrarno reformo so leta 1945 zapadli tudi vsi planinski pašniki na Veži; večina teh sega že nad gozdno mejo. Do leta 1938 so bili v lasti ljubljanske škofije. Pašniška zadruga v Lučah, ustanovljena leta 1895, je po dolgi pravdi z ljubljansko škofijo, v kateri je zahtevala pašniške pravice zase, se pravi za tamkajšnje kmete, izvojevala pravdo in dobila od škofije planine v last, ta pa si je zagotovila pravico sekanja lesa, kolikor ga je seveda tam sploh še bilo, za dobo 10 let. Danes so ti pašniki v lasti gornjesavinjske pašniške zadruge.

Prebivalstvo

Razen za najnovejši čas ni mogoče prikazati podrobnega stanja števila prebivalstva na obravnavanih kmetijah. Zato smo prisiljeni od prvih desetletij 19. stoletja do leta 1961 pregledati razvoj števila prebivalstva po celotnih naseljih. Ta je tudi za obravnavano pokrajino v okviru celotne Gornje Savinjske doline že obdelan,²⁸ zato ga na tem mestu ne bomo reproducirali. V tabeli (Priloga II) bomo zaradi priročnosti prikazali le njegov *številčni razvoj*.

²⁷ Meze, Samotne kmetije . . . , str. 259, tabela.

²⁸ Za leta 1820—1955 v: Meze, Prebivalstvo . . . , str. 25—55, za razdobje 1955—1961 pa v: Meze, Še nekaj geografskih drobcev . . . , str. 5—9.

Iz tabele razberemo, da ima Lučka pokrajina, v primerjavi z ostalo Gornjo Savinjsko dolino, ugodnejši razvoj števila prebivalstva, saj izkazujeta obdobji 1820—1961 in 1869—1961 precejšen pozitiven odklon glede na povpreček za vso GSD. Značilno pa je, da je bilo nasprotno, torej, da je bil odklon negativen, v nekaterih vmesnih krajših obdobjih, tako zlasti v razdobju 1910—1931 in 1880—1890, v manjši meri pa tudi 1820—1869 ter 1900—1910. Zadnje obdobje dveh uradnih štetij je v povprečku sicer boljše od celotne GSD, poudariti pa velja, da se tudi v naši pokrajini kažejo znaki pospešene depopulacije prav v zadnjih letih. V času med letom 1959 in 1961 je število prebivalstva v Lučki pokrajini padlo za 49!, kar znese na leto 24,5 prebivalcev, v celotnem obdobju 1953—1961 pa le za 2,6 (v vsej GSD v letih 1959 do 1961 na leto 104,5, v celotnem osemletnem razdobju pa 53,9). Res pa je, da gre znižanje predvsem na račun Luč, kjer je padlo število prebivalstva v letih 1953—1961 za 16, samo v letih 1959—1961 pa kar za 29!; na pretežno agrarno zaledje Luč odpade v letih 1959—1961 torej primanjkljaj 20 ljudi ali 10 na leto, v vsem 8-letnem razdobju pa le za 5 ali povprečno za 0,6 na leto (Luče so se v tej dobi zmanjšale za 16 ljudi). Depopulacija pretežno agrarnega zaledja Luč je bila v času od 1959—1961 velika, vendar mnogo manjša kot v celotni GSD; glavni depopulacijski tok je bil v tem razdobju, kakor tudi v celotnem razdobju 1953—1961 v Lučki pokrajini osredotočena na gozdarsko-obrtno Luče. V najnovjšem času, to je med leti 1961 in 1963 (stanje 31. marca leta 1963), se je zmanjševanje števila prebivalstva v Lučah nekoliko umirilo (nazadovalo je le za 0,8 %), medtem ko je istočasno nazadovala Raduha za 2,2 %, Podvolovlek za 1,9 % in Konjski vrh za 1,4 %. Napredovali sta le Krnica in Podveža, prva za 2,5 % in druga za 1,5 %, medtem ko je v Štrmčkem vrhu ostalo število prebivalstva neizpremenjeno; celotna Lučka pokrajina je v razdobju 1961—1963 nazadovala za 0,3 %.

Za razdobje 1952—1962 imamo v okviru celotne Lučke pokrajine podatke o naravnem prirastku in migracijah, za razdobje 1938—1960 pa tudi število emigrantov in države, kamor so se odselili.²⁹ Na osnovi teh je bilo mogoče za razdobje med uradnima štetjema 1953 in 1961³⁰ izračunati naravni prirastek in migracijski saldo, torej dejanski prirastek. Ta je bil v razdobju 1. januarja 1953 do 1. januarja 1961 v vsej pokrajini 58 ljudi (naravni prirastek je bil 228, migracijski saldo pa —170), medtem ko sta kazali uradni štetji nazadovanje za 21 ljudi. V celotnem razdobju 1952—1962 pa je bil dejanski prirastek 26 (naravni prirastek 255, migracijski saldo —229, od tega 279 priseljencev in 508 odseljencev). Povprečni letni naravni prirastek v tem času je

²⁹ Zbral jih je prizadevni šef Krajevnega urada Luče tov. Stanko Firšt, za kar se mu iskreno zahvaljujem.

³⁰ Skladnosti med obema podatkomata običajno ni, ker se ne ujemata datuma: popis je bil 31. marca, ostali podatki pa so od 31. decembra, zato sem za zadnje vzel razdobje 1. januarja 1953 do 1. januarja 1961. To da lahko precejšnje diference, kar se je izkazalo tudi v našem primeru.

znašal 10,1 ‰, z velikim razponom med maksimalnim in minimalnim (maksimalni 16,6 ‰ leta 1958 in minimalni 1,7 ‰ leta 1961). Opaža se pojemanje naravnega prirastka od leta 1959 naprej (od 16,6 ‰ leta 1958 in 11,2 ‰ leta 1959, 11,9 ‰ leta 1960, 1,7 ‰ leta 1961 in 6,6 ‰ leta 1962). Odseljivanje je zelo močno. V veliki meri je republiškega značaja, predvsem v zvezi z bližnjo industrijo in mesti (Črna, Mežica, Celje, Ljubljana, Kamnik); nekaj se jih odseli tudi izven meja republike, nemalo pa tudi v inozemstvo, največ s pobegi čez mejo. Ti so dosegli višek leta 1961, ko jih je pobegnilo 24, od tega tudi 6 žensk. Sploh je bilo leta 1961 med vsemi najslabše, saj se je število prebivalstva v tem letu znižalo za 44, pri čemer je bil naravni prirastek 3, migracijski saldo pa kar -47 (priselilo se jih je 32, odselilo pa 79). — Med rojenimi je bilo 5,9 % več dečkov kot deklic, 6,1 % pa se je priselilo več žensk kot moških (žensk 148, moških 131). Priseljevanje gre skoraj v celoti na račun porok. Tudi med odseljenci je največ žensk (252 moških in 276 žensk).

Teh nekaj številk dobro kaže razmere, kakršne gospodarijo v Lučki pokrajini v najnovejšem času: naravno, zdravo in plodno prebivalstvo, zaradi izrazito pasivnega gospodarstva pa močan beg na tuje ob istočasnem skromnem priseljevanju. In končni rezultat — depopulacija.

Kam so prebivalci Lučke pokrajine emigrirali izven Jugoslavije med leti 1958 in 1960? Največ, in sicer 17, jih je odšlo v Zahodno Nemčijo, eden manj v Kanado, 9 v Avstrijo, 4 v Belgijo, 2 v Avstralijo ter v Argentino, v Švico in Afriko po eden, skupaj torej 51, od tega 15 žensk. Največ, in to 16, jih je odšlo leta 1956, leta 1957 10, leta 1959 9 itd.; vsi, razen sedmih, so emigrirali po vojni, predvsem po letu 1956. Med njimi so bili večinoma mlajši od 30 let. Devet, to je največ med vsemi, je bilo starih 23 oziroma 24 let.

Starostno strukturo na obravnavanih kmetijah bomo pokazali le za najnovejši čas, in sicer po stanju 1. oktobra 1963. Kako je bilo v preteklosti, ne vemo; vemo le to, kakšna je bila starostna struktura v celotni pokrajini leta 1953.³¹

Če vzamemo za merilo enakomerno porazdelitev prebivalstva do 70. leta, vidimo, da izstopa v povprečju mladina do 18. leta, zlasti šoloobvezni otroci. Letniki med 18—24 so le malo nad povprečkom, medtem ko je skupina 25—40 že globoko pod njim, enako tudi ostale višje skupine; med te so že zajeti vsi, ki so bili aktivno vključeni v II. svetovni vojni, pri starejših pa tudi tisti, ki so morali prestatii obe vojni.

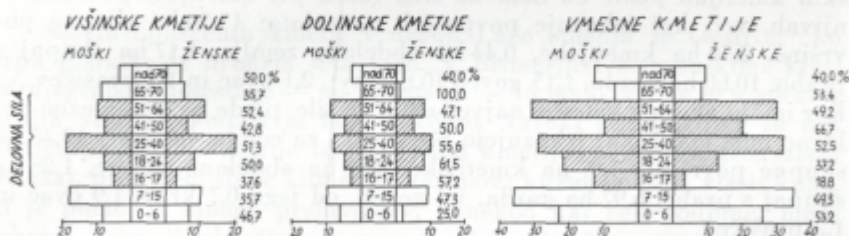
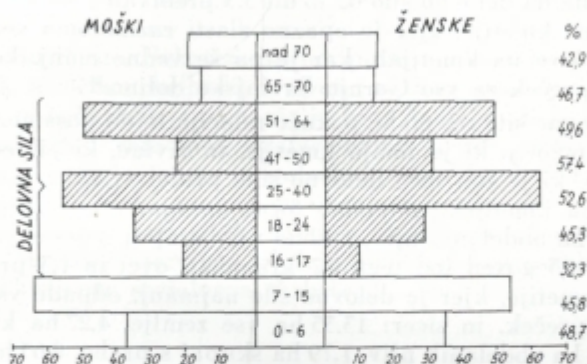
Ni pa povsod tako. Obstajajo razlike med posameznimi višinskimi kategorijami kmetij. Pri višinskih kmetijah preseneča majhno število mladine do 24. leta, ki je le za malenkost višje od povprečka. Zadoljivo pa je, da je nadpovprečno število starostnih letnikov skupine 25—40, torej najboljše delovne sile, kar je izjemen primer med po-

³¹ Meze, Prebivalstvo..., str. 54, diagram.

sameznimi skupinami kmetij. Starostni letniki med 41 in 64 so znatno pod povprečkom, medtem ko je skupina 65–70 proti pričakovanju enaka povprečju; primanjkljaj mladih ljudi gre torej na račun letnikov 25–40 in starostne skupine 65–70.

Dolinske kmetije imajo zadovoljivo število otrok in mladine do 24. leta, skupina 25–40 pa je le nekaj pod povprečkom, precej pa je starih ljudi, zlasti skupine 51–64, ki so zelo blizu povprečka.

STAROSTNA STRUKTURA LUČKA POKRAJINA

Sl. 19. Starostni diagram

Osnovno noto dajejo celotni pokrajini vmesne kmetije, ki se tej najbolj približajo. Letniki do 17. leta starosti so visoko nad povprečkom, zlasti šoloobvezna mladina, ki je je 54 % več, kot kaže povpreček. Skupina 18–24 je nekaj pod povprečkom, vse druge starostne skupine pa so globoko pod njim, tako skupina 25–40 za 26 %, skupina 41–50 pa celo za 52 %. Ljudi, starih med 51. in 64. letom, je sorazmerno precej, saj zaostajajo za povprečkom le za 15 %.

Tudi v Lučki pokrajini predstavlja delovna sila osrednji problem na kmetijah. Domače je v splošnem premalo, dobiti tujo pa je zelo težko in drago. Lažje je z gozdnimi delavci, ki sekajo les kmetom, ki

tega sami ne zmorejo, vendar se tudi glede teh v zadnjem času položaj slabša.

Z delovno silo, v katero so uvrščeni starostni letniki med 16. in 65. letom, je v Lučki pokrajini podobno kot na Solčavskem.³² Premalo je je, saj odpadeta nanjo v povprečju le 3,2 prebivalca na kmetiji (od vseh prebivalcev pride na kmetijo 4,9 ljudi)³³ ali ca. 64 % vseh tamkaj živečih prebivalcev.³⁴ Tako pa je v glavnem tudi po skupinah kmetij: od 4,5 prebivalcev, kolikor jih živi povprečno na posamični višinski kmetiji, odpade na delovno silo 2,9 ali 65 %, od 4,5 pri dolinskih kmetijah je teh 3,0 ali 66 %; od 5,4, kolikor jih imajo povprečno vmesne kmetije, odpade na delovno silo 62 % ali 3,3 prebivalci. Na najboljšem so torej vmesne kmetije, kjer je opazno zlasti razmeroma veliko število ljudi, ki živijo na kmetijah, kar je pa še vedno manj, kot je bil leta 1959 povpreček za vso Gornjo Savinjsko dolino.³⁵

Da je delovne sile res malo, pokaže relacija te do posameznih vrst zemljiških kategorij, ki jo imajo kmetije, in živine, ki jo redijo. Na enega človeka, ki je štet med delovno silo, pride: 11,47 ha vse zemlje, od tega 3,33 ha kmetijske površine (orna zemlja, vrtovi, travniki in pašniki), 0,56 ha obdelanih njiv, 1,42 ha njiv skupaj s praho in 8,03 ha gozdov, dalje 1,5 goved (od tega 0,7 krav), 2,2 ovci in 1,3 prašiči. — Na višinske kmetije, kjer je delovne sile najmanj, odpade vsega več, kot kaže povpreček, in sicer: 13,35 ha vse zemlje, 4,27 ha kmetijske površine, 0,64 ha obdelanih njiv, 1,79 ha skupaj s praho, 8,65 ha gozda, 1,8 goved (od tega 0,8 krav), 2,9 ovac in 1,4 prašičev. — Tudi na dolinskih kmetijah pride na delovno silo, razen pri kmetijski površini in njivah, več, kot izkazuje povpreček za celoto: 13,50 ha skupne površine, 2,56 ha kmetijske, 0,44 ha obdelane zemlje, 1,17 ha skupaj s praho, 10,60 ha gozda, 1,15 goved (0,8 krav), 2,1 ovac in 1,2 prašičev. — Ker imajo vmesne kmetije največ delovne sile, pride na posamezno delovno moč manj, kot izkazujejo povprečki za celoto, in sicer: 10,40 ha skupne površine, 3,07 ha kmetijske, 0,58 ha obdelane zemlje, 1,28 ha skupaj s praho, 6,97 ha gozda, 1,4 goved, od tega 0,7 krav, 1,9 ovac in 1,2 prašičev.

Na najboljšem so kmetije, ki imajo sedem ali šest za delo sposobnih ljudi. Tako je med višinskimi z Robnikom, Palčičem in Zgornjim

³² Meze, *Samotne kmetije...*, str. 266.

³³ Leta 1959 jih je bilo v Lučki pokrajini še 5,6, v vsej GSD pa 5,9 (več o tem glej v: Meze, Nekaj o hribovskih kmetijah v Gornji Savinjski dolini. GV XXXII/1960, str. 161—164).

³⁴ Vanjo so vštet le za delo sposobni prebivalci med 16. in 65. letom. Je pa zaradi pomanjkanja delovne sile danes na kmetih tako, da morajo velikokrat trdo delati tudi že otroci, še bolj pa stari ljudje, če so le še pri zdravju. To dejstvo zvišuje odstotek delovne sile, v perspektivi pa manjša fiziološko sposobnost organizma z vsemi negativnimi posledicami, ki so s tem povezane. Med delovno silo so računani tudi dijaki in študentje, ki delajo na kmetijah le v času počitnic. Ker jih je malo, se zaradi njih slika bistveno ne spremeni.

³⁵ Meze, *Nekaj o hribovskih kmetijah...*, str. 161.

Zavratnikom, med dolinskimi z Logarjem in Grobelnikom ter med vmesnimi z Moličnikom, Selišnikom, Obcirjem, Prodnikom, Otom in Prekom. Nasproten primer pa so kmetije, ki so tako rekoč brez delovne sile: en ali dva stara človeka preko 65 let se ob eventualni najeti delovni sili ubijata s kmetijo, kolikor pač zmoreta; taka kmetija je slej ko prej zapisana propadu, še posebej, če ni dedičev, ali če je nihče noče prevzeti. Brez delovnih moči so tele kmetije: med višinskimi Prepadnik in Bevc, med dolinskimi Hočevar in med vmesnimi Jerij ter Funtek (ta je dal kmetijo v najem). Še več pa jih je, ki imajo le po enega za delo sposobnega človeka. Med višinskimi kmetijami so take Zg. Jamelnik, Mlačnik, Vavdi, Sedlšak, Čliguj in Zalesnik, med dolinskimi Strugar ter med ostalimi Kompuh, Viclovnik, Spotikar, Sp. Voler in Perne. Nekatere od teh postajajo socialni problem: kmetija je na odročnem hribovitem svetu, zato za prodaj ne pride v poštev, niti je neče država zastonj; je brez dedičev ali je ti nočejo prevzeti, ker gredo raje med profesionalne gozdne delavce ali pa se odselijo s kmetije v mesta in industrijo; številni dediči jo razkosajo, in tako jo tisti, ki bi mu močno okrnjena ostala, noče; skromna delovna sila zaradi prevelikih naporov predčasno obnemore, kmetija propade, onemogli starci pa pridejo običajno pod oskrbo občinskega oziroma okrajnega socialnega skrbstva.

Opušcanje kmetij

Sedem opuščenih kmetij v uradu Luče omenja že Gestrin,³⁶ ko črpa podatke iz urbarja leta 1426. V primerjavi z dolinskimi kraji gornjegrajske posesti je — po njegovem — to malo, ker se je v goratih krajih vršila kolonizacija bolj pazljivo. Vzroki za opustitev so bili različni: neplodna zemlja in izčrpanost kmetije; neugoden geografski položaj, predvsem slabe klimatske razmere; kužne bolezni, zlasti kuga, ki je pomorila mnogo prebivalcev, ponekod kar cele rodbine; medsebojni spopadi plemičev in vojne sploh. Opuščene kmetije so takratni fevdniki, gornjegrajski benediktinski samostanci, dajali v zakup drugim kmetom ali pa so nanje naseljevali nove podložnike. Po Mišiču,³⁷ ki je prav tako študiral urbar iz leta 1426, je bilo v uradu Luče devet opuščenih kmetij (4 v Podveži, 3 v Podvolovleku, v Krnici in Raduhi pa po ena). V nasprotju s tem pa je po njem danes v Lučki pokrajini 21 kmetij, ki jih urbar ne omenja (5 v Podveži, 4 v Podvolovleku, 5 v Krnici, 2 v Raduhi in 5 v Konjskem vrhu); te kmetije so nastale torej kasneje, bodi z delitvijo starih ali z novo kolonizacijo. Nespremenjeno je ostalo glede na današnje stanje le v Strmčkem vrhu, kjer omenja urbar že leta 1426 iste kmetije, kot so tam danes, razen

³⁶ Ferdo Gestrin, c. d., str. 479 sl.

³⁷ Mišič, c. d., str. 41—49.

Možiča; tu ne govori o spodnjem in zgornjem, kot sta danes, marveč le o enem samem Možiču.

V času urbarja je bilo kajžarstvo, ki se je kasneje precej razmahnilo, šele v začetnem štadiju razvoja. Podložniki so bili tedaj z neznatnimi izjemami še vsi celogruntarji.³⁸

Franciscejski kataster omenja skoraj vse kmetije, ki obstajajo še danes, poleg teh pa še nekatere, ki so danes že opuščene. Od takrat do danes je bila opuščena najprej 78 ha velika kmetija Ernič nad

Sl. 20. Opuščena kmetija Topolovo (940 m) v Krnici

Mlačnikom pod Erničevim vrhom v višini ca. 950 m; danes je stara krčevina prepuščena pašniku in deloma že zaraščena z gozdom. Tej je sledil Kunšpernik (29 ha) v strmem, razdrapanem in težko dostopnem južnem pobočju Malega Rogatca v višini ca. 1000 m; pred kratkim je bila tam planina, ki pa je danes opuščena in jo že prerašča gozd. Pred zadnjo vojno so opustili kmetije še: Štajerski Rak (165 ha) v višini 1060 m (posestvo je kupil že pred I. svetovno vojno Obcir iz Podvolovleka, danes pa je v veliki meri last SLP), kjer je danes planina; Tomaževcevec (38 ha) v Podvolovleku, katerega zemljo je kupil sosed Grobelnik; Ramšek (60 ha), ki je danes last Stogleja s Podveže, na posestvu pa so najemniki; Planinšek (190 ha), ki je prodal posestvo upravitelju ljubljanske škofije, danes v lasti SLP (hišo in zemljo okrog nje, brez gozda, izkoriščata danes dva agrarna interesenta). — Več kmetij je bilo opuščenih tudi po drugi svetovni vojni, a nobena

³⁸ Gestrin, c. d., str. 512.

zato, ker bi jo, požgano od Nemcev med vojno, kmetje po vojni ne obnovili, kot so to primeri na Solčavskem; Nemci so požgali oba Zavratnika, Podpečnika, Planinška, Zg. Jerovčnika, Navršnika in deloma tudi Zg. Špeha, vsi pa so kmetije kmalu po vojni obnovili. Opuščena je bila 54 ha velika Cirejeva domačija v Podveži, kjer je danes paša za živino najbližjih sosedov, dalje 25 ha veliko Topolovo v Krnici (danes je posestvo v lasti Sp. Jerovčnika), 53 ha veliko Hribernikovo v Podveži, ki je bilo zaplenjeno v korist SLP, prav tako zaplenjeno

Sl. 21. Tudi Obojnikova domačija (950 m) v Raduhi počasi propada

Zamernikovo (90 ha) v Podvolovleku, ki je bilo v lasti nekega lesnega trgovca z Ljubnega (ta je kupil Zamernikovo posestvo med vojno, Zamernik pa še živi na kmetiji kot preužitkar), Prepadnikovo (97 ha) v Konjskem vrhu, last nekdanje ljubenske hranilnice, ki je zapadlo agrarni reformi (danes je del kmetije dan agrarnemu interesentu), Kuharjevo (40 ha) v Konjskem vrhu, ki je bilo z agrarno reformo odvzeto lesnemu trgovcu iz Šentjanža (ta je še obdržal nekaj gozdov, ostali so v lasti SLP, obdelano zemljo in nekaj druge kmetijske površine, skupaj 8 ha, pa ima agrarni interesent) in Viclovnikovo (18 ha), prav tako v Konjskem vrhu, ki jo je kupil Robnik, bivši lastnik pa si je izgovoril kót in hrano. Stara Funtka s Podvolovleka sta se izselila v Luče, kmetijo pa dala v najem. Nekatere od prej imenovanih kmetij, kot Kuharjevo, Prepadnikovo in Zamernikovo, so prvotni lastniki opustili oziroma prodali že prej neagrarnim lastnikom.

Popolnoma opuščenih kmetij, torej takih, ki danes ne obstajajo več, je glede na stanje iz leta 1825 v Lučki pokrajini 6 ali 5,2 % vseh

takratnih kmetij; takih, ki so bile prodane, pa so danes ali v rokah SLP in deloma obljudene z agrarnimi interesenti, ali še v rokah lastnika neagrarca (Dovnik), ki pa mu agrarna reforma zemlje ni vzela in ima na posestvu najemnike, je 5 ali ca. 4 %, dve pa sta taki, ki sta jih kupila in še do danes obdržala kmeta iz bližje okolice. Vseh, ki so na kakršenkoli način menjale lastnika po letu 1825, je torej 13 ali 11,5 % od vseh takratnih kmetij. Posestna struktura se je v Lučki pokrajini, v primerjavi s sosednjim Solčavskim, močno spremenila, čeprav je na Solčavskem več takih kmetij, ki so popolnoma opuščene.³⁹

Sl. 22. Zgornje Spehovo (1160 m), druga najvišja kmetija v pokrajini, je že skoraj opuščena. Kmet se je z družino preselil niže proti dolini

Opuščanje kmetij nezadržno napreduje. Ugonablja jih predvsem pomanjkanje delovne sile, skromna posest, višina in težka dostopnost, pa tudi lastninski odnosi. Samo nekaj najbolj tipičnih primerov! Zg. Špeh se je že preselil na odkupljeno Zg. Jezernikovo; na lepi kmetiji živi le še invalidna hčerka prve žene, ki skrbi za živino očeta in drugih kmetov, saj služi danes prostrana krčevina okrog kmetije le planini. Zg. Jamelnik, ki živi na kmetiji s starejšim moškim, se stara, dedičev nima, zato je kmetiji sojena le še kratka življenjska doba. Radušnika bodo ugonobile dedinje, sestre mlade gospodinje. Vse so poročene in vsaki pripada delež od kmetije. Ko bo današnji gospodar (Bukovnikov iz onstran Raduhe, s Solčavskega) vse izplačal, mu bo

³⁹ Meze, Samotne kmetije..., str. 267—269.

za trdo življenje visoko pod Raduho ostalo premalo, zato sili z družino tudi sam v dolino, tja, kamor sta odšli drugi dve ženini sestri, ki sta se poročili z gozdnima delavcema in si v dolini postavili domove; v dolino bo prisiljena iti tudi mati, ki se danes še krčevito drži kmetije. Dediči, večidel nekmetje, so neizprosni, in spravljajo tako v kočljiv gospodarski položaj tistega, ki je kmetijo prevzel. To se še stopnjuje, če ni oporoke. Takrat bi vsi dediči po dednem pravu želeli imeti, kar predpisuje zakon. Velikokrat pride do sporov, razprtij in popolne razdrobljenosti kmetije. — Na višinske kmetije pa se neradi ženijo in tako se

Sl. 23. Krčevino okrog Gaberšnika (975 m) v Strmčkem vrhu že zarašča drevje in grmičevje

zgodí, kot je to primer Vavdijeve hčerke, stare 32 let, ki je edina dedinja, da ne dobi ženina kljub velikemu in lepemu posestvu; tudi take kmetije se bodo prej ali slej opustile.

Poseben problem pa predstavlja deljenje kmetij oziroma drobljenje posesti. Sem smemo verjetno šteti tudi mnoge primere kmetij istega domačega imena, a s pridevkom »zgornji« in »spodnji«. Značilno zanje je, da sta skoraj povsod obe istoimenski kmetiji na eni krčevini, navadno tudi blizu skupaj in z majhno višinsko razliko. Že samo to dejstvo vsiljuje domnevo, da so bile nekoč na teh krčevinah enotne kmetije, ki so se delile šele kasneje. Na to kaže tudi urbar iz leta 1426. Mišič,⁴⁰ ki je zasledoval po urbarju tudi hišna imena, ne navaja v vsej Lučki pokrajini nobene kmetije z omenjenima pridev-

⁴⁰ Mišič, c. d.

koma; to je znamenje, da se je izvršila delitev teh šele po letu 1426. Do leta 1825, ko poznamo franciscejski kataster, se je ta delitev že izvršila, razen pri Podpečniku in Mlinarju v Podvolovleku ter Volerju in Ložekarju v Krnici, kjer je v katastru le enotno ime; te kmetije so bile ali razdeljene po letu 1825 ali pa so bile razdeljene že takrat, le da ni bila delitev stara in je bila zato posest vpisana še pod enotnim imenom.

V večjem obsegu so začeli drobiti posestva šele v najnovejšem času. Tako so naredili Moličnik, Sp. Ložekar, Sp. Jerovčnik in Škomen

Sl. 24. Rojstni dom skladatelja Blaža Arniča v »Zalesju« (860 m), v Strmčkem vrhu, vodi danes 65 let stara skladateljeva svakinja, ki je ostala na kmetiji sama po smrti moža pred nekaj leti

v Krnici, Gaberšnik, Hlipovčnik in Miklavc v Strmčkem vrhu, Obcir in Jurček v Podvolovleku ter Pečovnik v Podveži. Drobljenje posesti še bolj slabi že itak krhke kmetije, še posebej, če pride do tega pri manjših posestvih, ali, če se velika razdelijo na več delov, kakor pri Moličniku, ki je razdelil posestvo na štiri dele. *Drobljenje posesti, izplačevanje dedičev, kmetije brez nasledstva, odpor do prevzema posesti in pomanjkanje delovne sile so glavni povzročitelji sedanjega propadanja kmetij v Lučki pokrajini. Če se pridružijo tem nevšečnostim še prevelike dajatve, kot je bilo to do pred kratkim, ko se je davčna in splošna gospodarska politika do višinskih kmetov obrnila na bolje, potem je večini kmetij v obravnavani pokrajini sojeno hitro nazadovanje in dokončni propad.*

Zaključne misli

Splošna problematika in razvojne tendence, ki zadevajo samotne kmetije v Lučki pokrajini, se bistveno ne razlikujejo od sosednjega Solčavskega.⁴¹ Glavna razlika med obema pokrajinama je v tem, da so v Lučki pokrajini kmetije v povprečju mnogo manjše in zato danes še bolj podvržene pešanju oziroma tudi že opuščanju. Ker se tudi te preživljajo prvenstveno z lesom, so na najboljšem kmetije, ki imajo veliko gozda. Takih je pa v primerjavi s Solčavskim malo. Dodaten

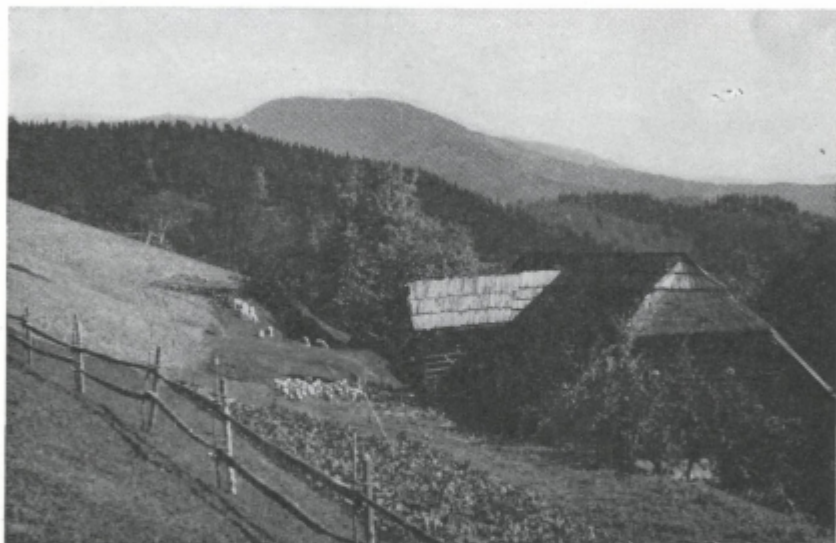
Sl. 25. Kot pri Zgornjem Klinarju tako so tudi pri skoraj vseh ostalih kmetih Lučke pokrajine gospodarska poslopja iz lesa z mostom na hlev oziroma skedenj. Stanovanjske hiše so zidane iz opeke ali kamenja, frčade so običajno lesene. Strehe so v večini primerov krite s škodlami, obnovljene z opeko, prav stare pa sem in tja tudi s slamo

vir jim je reja živine, predvsem mesne. S to pa je, kot smo že omenili, slabo. Glavo ali dve, kolikor jo na leto vzredijo za prodajo, odleže komaj za davščine, zato danes o rentabilnosti živinoreje v Lučki pokrajini ne moremo govoriti. Produkcija in konsumiranje mlečnih izdelkov pa je tako majhna, da za gospodarstvo v celoti sploh ne pride v poštev.

Poljedelstvo je na nizki stopnji. Preseneča pa, da kljub primitivnemu obdelovanju, pomanjkanju delovne sile in pomanjkanju gnoja, tako hlevskega kot umetnega, pridelajo marsikje za dom dovolj žita in jim zato moke ni treba kupovati. Da je kljub nazadovanju poljedelstva tako, je vzrok skromnost in čedalje manjše število ljudi

⁴¹ Meze, Samotne kmetije ..., str. 269—275.

na kmetijah. Skoraj vsi pa imajo za domače potrebe dovolj ovsa in predvsem krompirja. Tudi maščob, razen olja, kolikor ga sploh uporabljajo, jim ni treba kupovati. — Zemlja obrodi torej v večini primerov za domače potrebe dovolj, premalo pa, da bi prišlo v poštev za tržišče; vedno več je takih, ki morajo za domače potrebe poljedelske pridelke, ki bi jih lahko sami pridelali, predvsem moko, kupovati, kot pa onih, ki lahko od svojih pridelkov kaj prodajo. In tudi če bi to zmogli, nimajo kam prodati, saj jim to onemogoča oddaljeno

Sl. 26. Proševa domačija (920 m) v Raduhj je krita s slamo, znamenje, da je bilo nekaj gojenje žit tu še pomembnejše, kot je danes

tržišče in slabe ceste. Neagrarci imajo sami kos njive za krompir in zelenjavo, predvsem v Lučah, nekateri pa tudi prašiča, kure in celo kravo ali vsaj kozo, da jim ni treba kupovati mleka, masti, deloma mesa in jajc. Mleko in krompir sta pa tudi edino, kar bi nekateri kmetje lahko pogrešili.

Industrije ni in je tudi ni pričakovati, vsaj v večjem obsegu ne. Za to ni surovin, če izvezamo les, a tudi tega je za širokopoteznejšo industrijsko predelavo premalo. Glavna ovira eventualni industriji, kot gospodarskemu razvoju sploh, pa je odmaknjenost od železnice in povrh vsega še slaba cesta, ki povezuje pokrajino ob Savinji; z modernizacijo ceste, ki jo obljublja že leta, se bo položaj obrnil na bolje (v letu 1965 bo cesta asfaltirana do kmeta Bukovnika, 3 km severozahodno od Ljubnega). Za večji industrijski obrat pa bi primanjkovalo tudi delovne sile iz bližnje okolice, zato bi jo bilo treba do-

važati. Delovne sile bi bilo dovolj eventualno le za manjši industrijski obrat. Tak bi lahko računal na tiste delavce, ki so se pred leti vozili iz Lučke pokrajine, predvsem iz Luč, nekaj pa tudi s kmetov, na delo v Litoštroj; danes je to že skoraj zamrlo zaradi prevelikih naporov, ki jih to delo skupaj z mučno vožnjo zahteva. V najnovejšem času se, predvsem ženske, podobno navdušujejo za tovarno Titan v Kamniku, ki išče tudi v Lučah delavke. Hodi pa danes z Lučke pokrajine ca. 30 ljudi na delo v Črno, predvsem kot gozdni delavci, ki so cel teden zdoma, le čez nedeljo pridejo domov.

Sl. 27. Krčevina, na katere zgornjem koncu je Miklavc (960 m) v Strmčkem orhu, je še danes prostrana. Zadaž Travnik

Z napeljavo elektrike, ki so jo v zadnjih letih dobile, razen Žagerja, Mlačnika, Planinška in Viclovnika vse kmetije, tudi najvišje, se je stanje na kmetijah zelo izboljšalo. Ker je tok dovolj močan tudi za pogon strojev, je teh, zlasti mlatilnic in mlinov, čedalje več; Stoglej npr. ima na električni pogon tudi slamoreznico, s katero reže koruznico za silažo, elektrika pa mu žene tudi stroj, s katerim melje sadje za stiskalnico. Napeljava elektrike je ob pomanjkanju delovne sile izredno pomembna za sedanji in bodoči razvoj kmetij, saj obstaja realno upanje, da bo vsaj zavrla, če že ne ustavila propadanje kmetij.

Podobno je tudi z zgraditvijo treh novih cest: gozdne ob Dupljenku na Vodol pod Belo pečjo, ceste IV. reda v Podvolovlek in slabše ob Rogačniku do Habra v Krnici. Vse tri so prinesle kmetom velike ugodnosti, saj so bili prej Konjski in Strmčki vrh, Krnica pa tudi

Podvolovlek skoraj odrezani od sveta. Največ je pridobil z njo Podvolovlek, saj pravijo domačini sami, da je zaradi ceste danes najmanj trikrat več vreden. Nove ceste služijo kmetom največ za dovoz materiala, s katerim obnavljajo poslopja, pozimi pa za odvažanje lesa. Tudi nekaj mopedov in motorjev, last kmetov, že vidimo na njih.

Veliko se govori o turizmu tudi v Lučki pokrajini. Osnovni pogoji zanj so dani, a v glavnem le za poletni turizem, medtem ko zimski nima najboljših perspektiv. Smučanje je nekaj bolj razvito le na Raduhi, možno pa bi bilo tudi na Travniku in Lepenatki, turno smučanje pa predvsem na Dleskovški planoti; a kaj, ko ni nikjer ustreznih planinskih, še manj pa smučarskih postojank. Danes je turizem skromen, zato tudi kmetje nimajo od tega praktično ničesar; planinci se držijo v glavnem planinske kočje na Raduhi, ki je v vsej Lučki pokrajini edina gorska planinska postojanka, in planin, kjer je mogoče dobiti tudi nekaj mleka. Kolikor sploh lahko govorimo o poletnem turizmu, velja le za Luče. Zaenkrat so tri zasebne gostilne s prenočišči, nekaj privatnih sob in združna gostilna, še dovolj, ob večjem razmahu pa so sedanje kapacitete premajhne. Ko bo do Luč cesta modernizirana, se bo turizem nedvomno močno razvil, zato bi bilo že sedaj dobro misliti na postavitev večjega gostinsko-turističnega objekta v Lučah, ali morda v zelo lepem Podvolovleku, tam pa le, če bo popravljena cesta; kljub privlačnim naravnim lepotam, zasilni cesti, izhodišču za lažje in težje ture ter predvsem skoraj nedotaknjeni naravi je bil Podvolovlek do pred kratkim brez najskromnejše gostilne, ki jo je danes končno le dobil.⁴² Podvolovleku naj bi dali, če že ne hotel, vsaj večje gostišče s tujskimi sobami, kar bi turiste nedvomno pritegnilo, bližnjim kmetom pa nudilo skromen zaslužek.

Poljedelstvo bi moralo opustiti drobnopoljedelsko proizvodnjo in se preusmeriti na gojenje krmilnih rastlin za vzrejo pitane in plemenske živine. Tudi tu, kot na Solčavskem, bi morali v kmetijstvu krepiti živinorejo. To ob vsem že navedenem ne bo lahko. Preusmerjanje nazaj na živinorejo bi bil dolgotrajnejši proces. Problem pomanjkanja delovne sile bi bilo treba nadomestiti z mehanizacijo, kolikor je v goratem svetu sploh možna. Tudi pri nas sem in tja že obstajajo motorne ročne kosilnice, prilagojene razgibanemu gorskemu svetu in prav ročna košnja je eden od problemov, ki tare gorskega kmeta; to že danes, ko je živine malo, zato je ob tem stanju nemogoče misliti na podvojitve ali trojčitve števila živine. Vprašanje pa je, koliko bi se ročne motorne kosilnice obnesle. Da bi bile rentabilne, bi bilo treba z njimi pokositi velike površine v kratkem času, vreme pa običajno ne dopušča sušenja večjih množin pokošene trave. Z boljšimi cestami ali eventualno z žičnicami bi bil mogoč dovoz umetnega gnoja, ki

⁴² Nekaj o osnovah za turizem v Lučki pokrajini glej tudi v: Meze, Še nekaj geografskih drobcev..., str. 32—34, in Meze, Lučka pokrajina z Raduho. PV 1961, str. 8—14.

bi nadomestil oziroma dopolnil hlevskega, katerega danes primanjkuje, ta pa bi zaradi izpiranja v strmeh svetih prišel bolj prav na položnejših tleh. Preobilico dežja poleti, zlasti v času prve košnje, bo skušal napredni Stoglej iz Podveže kompenzirati s tremi košnjami: košnjo prve trave, ki jo običajno ovira dež, bo siliral, konec julija in v začetku avgusta, ko je navadno lepo vreme, bo pokosil in posušil otavo, tretjo košnjo v septembru bo pa ponovno siliral. Živino bo spustil na »njive« šele po tretji košnji; prej se bo lahko pasla le na senožetih,

Sl. 28. Róbnik ob Rogačniku v Krnici je na andezitnih tufih. Sedlo zadaj je Bela peč 1355 m

po lučko »brdinah«, ki so tam, kjer se ne da orati, zato se jih pokosi le enkrat, nato pa popase. Tri košnje pa so možne le v dolini. Ostali kmetje, ki treh ne zmorejo, bi pa naredili tako le s prvima dvema. To pa seveda zahteva silose, ki so pri lučkih kmetih prava redkost, saj jih imajo le trije; Stoglej spravlja vanj tudi koruznico (edini, ki goji koruznico, možnosti zanjo pa je v pokrajini veliko), ki se mu zelo dobro obnese, živina jo pa rada jé. Úvajanje silosov kot napredne oblike živinoreje bi šlo ob takem načinu košnje in z vpeljavanjem koruznice lahko vzporedno z nabavljanjem ročnih motornih kosilnic, saj bi z njimi lahko hitro pokosili in spravili v dolinah prvo in zadnjo, v hribih pa samo prvo košnjo, ker je ne bi bilo treba sušiti. Ker so kosilnice drage, bi bila ena dovolj dvema ali tudi več kmetom, ki bi košnjo časovno vskladili med seboj.

Največje kmetije so se namestile v Podvolovleku, torej v širokem in sončnem dolinskem dnu in na večjih ostankih teras malo nad njim.

Sl. 29. Kmetije v Podveži so naložene po vsem levem andezitno-grohovem pobočju Lučnice. Zadaj apnenčaste strmali Veže

Leta 1825 jih je bilo 14 ali 70 % večjih od 50 ha, 9 ali 45 % pa večjih od 80 ha; od tega jih je bilo 6 s preko 100 ha. — Drugi pas večjih kmetij se širi v Podveži. Drži se planih in sončnih površin na neprepustnih kameninah, z izjemo Vavdija, je pa od teh večina na zgornji naselitveni meji, ki se suče med 800 in 850 m, pri Planinšku pa se dvigne na 1086 m. V primerjavi s Podvolovlekom so kmetije precej manjše: 10 ali 59 % je bilo leta 1825 večjih od 50 ha, 4 ali 23 % je bilo takih, ki so bile večje od 80 ha, in le ena je presegala 100 ha. —

Podveži sledi Krnica. Tu so kmetije še manjše, saj je bilo večjih od 50 ha le 10 ali 38 %, takih, ki so bile večje od 80 ha, pa le tri (vse te so bile tudi večje od 100 ha). Polovica teh kmetij se je namestila na zgornjo naseljitveno mejo (Zg. Špeh, Mlačnik, Ernič, Moličnik in Ledinšek) v višine med 1160 in 800 m, trije od ostalih pa na široke nivojne ostanke (Ramšek, Ramše in Jezernik). — Kmetije severno od Savinje so v povprečku mnogo manjše od že imenovanih, kar se odraža tudi v številu kmetij, večjih od 50 ha. V vsej Raduhi je bilo leta 1825 takih le 5 ali 24 %, večja od 80 ha pa je bila samo ena. Še slabše je bilo v Konjskem vrhu, kjer so bile samo tri ali 18 % večje od 50 ha, od tega dve, ki sta presegle 80 ha. Na najslabšem pa je bil leta 1825 Strmčki vrh, saj je imel samo eno kmetijo večjo od 50 ha (Sp. Strmčnik, 78 ha), danes je pa tudi ta velika komaj 40 ha. Vse te kmetije so na izrazitih prisojajh, večina je vezana na večje, bolj ravne površine v pobočju (oba Zavratnika, Kosmač, Prepadnik in Perne), Logar je v dolini, ostali trije pa so na skromnejših uravnjenih površinah. Zanimivo pa je, da so med vsemi le tri v zgornjih mejah naselitve (Prepadnik in oba Zavratnika), ostale pa precej pod njo, vse druge kmetije na naseljitveni meji pa so manjše od 50 ha. Ni torej naključje, da so danes prav višinske kmetije pod Raduho in Travnikom, pa tudi druge v Konjskem in Strmčkem vrhu zaradi majhne posesti, predvsem gozda, na poti najintenzivnejšega propadanja. To velja tudi za ostale tovrstne kmetije v Lučki pokrajini, a nikjer ne v taki meri, kot pri pravkar imenovanih.

Kmetije, po stanju iz leta 1825 večje od 50 ha, so torej v Lučki pokrajini vezane prvenstveno na prisojno stran. Največ se jih je namestilo v Podvolovleku, večina v hribovitem svetu se je naselila na položnejše površine v pobočjih, nekatere, zlasti v Podveži in Krnici, pa so zasedle ugodne lege na zgornji naseljitveni meji.

LES FERMES ISOLÉES DANS LA RÉGION DE LUČE

Résumé

La région de Luče est une région alpestre slovène dans le bassin supérieur de la Savinja, qui baigne les versants sud-est des Alpes calcaires de la Savinja et les contreforts alpestres élevés, composés de minéraux imperméables, surtout de tufs andésites. Elle est largement couverte de forêts, qui recouvrent aujourd'hui environ 60 % de sa superficie (4,6 % de champs cultivés, 2,4 % de prés, 19,9 % de pâturages et 13,4 % de terrain inculte). D'une population d'environ 1800 habitants dans cette région, environ 30 % vivent à Luče, le centre forestier et artisanal de la région, tandis que la majeure partie du reste de la population habite les fermes isolées, qui sont disséminées surtout sur les versants ensoleillés en pente douce des contreforts alpestres; il y en a encore dans le fond plus large de la vallée de la Lučnica (affluent droit de la Savinja) et un petit nombre sur le rebord sud-est calcaire des Alpes de la Savinja. La limite de peuplement supérieure évolue entre 1000 et 1150 m; la ferme la plus élevée est à l'altitude de 1165 m. La limite de peuplement est aujourd'hui à la fois la

limite des céréales; celles-ci prospèreraient certainement encore plus haut, comme l'indiquent des superficies considérables, semées de céréales, dans quelques fermes les plus élevées.

Dans le cadre de notre étude il y a 126 fermes. Du nombre des habitants des fermes on a éliminé tous ceux qui ne vivent pas de l'agriculture, avant tout les ouvriers forestiers et leurs familles; de nombreux fils et aussi des filles de paysans, à cause de l'insécurité existentielle de l'état paysan se sont employés, ces derniers temps, au travail forestier professionnel, rendant par là plus critique encore le problème de la main-d'oeuvre. Dans toute la région en 1961, seulement 58,2 % des habitants vivaient de l'agriculture, et 29,5 % du travail dans la forêt. Les fermes sont réparties par zones d'altitudes en trois groupes: les fermes des hauteurs, les fermes des vallées et les fermes intermédiaires. Des fermes des hauteurs sont partie celles qui partent de la limite inférieure d'ensemencement des céréales précoces, surtout du blé, en remontant, c'est-à-dire à partir d'environ 850 m d'altitude; il y en a 58, tandis qu'il y a 22 fermes de vallées et 66 fermes intermédiaires.

Le principal guide du peuplement a été le côté exposé au soleil et à l'abri du vent, dans la mesure du possible, alors que les autres facteurs étaient moins décisifs; parmi ceux-ci il y avait en premier lieu l'inclinaison du terrain: toutes les superficies assez planes plus grandes sur les versants au-dessous de la limite de peuplement supérieure sont peuplées (si elles sont du côté ensoleillé et abrité, de grandes fermes y ont été installées).

Sur les terrains défrichés d'une certaine importance, il y a ordinairement deux fermes proches l'une de l'autre de même nom avec le complément de «supérieur» et «inférieur». Il est permis de supposer qu'il y avait là d'abord une ferme unique, qui s'est plus tard divisée. Il en serait de même aussi pour les fermes de noms différents sur un terrain défriché unique, qui sont proches l'une de l'autre.

La plupart des fermes de montagnes sont si éloignées l'une de l'autre que l'on peut parler de fermes solitaires typiques, surtout si elles sont séparées par la forêt. Il y en a quelques-unes qui sont, comme il a déjà été mentionné, par deux ensemble sur le même terrain défriché, mais nous ne pouvons parler d'agglomération de fermes isolées qu'à Podvolovlek, dans le fond plus large de la vallée de la Lučnica supérieure.

Jusqu'au début de notre siècle, dans la région de Luče prédominait l'élevage avec de l'agriculture au-dessus de la culture des forêts. Aujourd'hui l'élevage tout comme l'agriculture ont fortement décliné, tandis que le prix du bois s'est fort accru — le bois est ici de bonne qualité; presque tout le bois va maintenant par la route dans l'exploitation industrielle proche de Nazarje (jusqu'aux premières années après la dernière guerre on flottait le bois sur la Savinja). Dans les années cinquante de notre siècle, l'élevage a fortement décliné: le nombre des bovins a diminué de 45,2 % et des moutons de 37,8 %, tandis que le nombre des chevaux s'accroissait de 280 % et celui des porcs restait à peu près au même niveau. Seulement dans les années 1955—1960, le nombre des bovins diminuait d'environ 25 %, celui des moutons de plus de 50 % et des chevaux d'environ 18 %.

Les fermes sont relativement petites, c'est pourquoi seulement 14 d'entre elles, soit 11,1 % de toutes les fermes, tombèrent sous le coup de la réforme agraire; celles-ci avaient en propriété 32,8 % de tous les terrains. Des 122 ha que mesuraient en moyenne les propriétés des paysans, il leur resta après la réforme agraire 71 ha, la diminution étant de 41,7 %. La grandeur moyenne de toutes les fermes est aujourd'hui de 37,9 ha; à cause de l'économie arriérée qui règne encore dans les fermes, du manque de main-d'oeuvre (de 4,9 personnes, qui vivent en moyenne dans une ferme, il y a à peine 3,2 personnes aptes au travail, âgées de 16 à 65 ans; celles-ci ont en moyenne 36,20 ha de propriété, dont 10,52 ha de superficie cultivable, 4,47 ha de champs cultivés, 24,25 ha de forêts, 4,6 bovins — dont 2,3 vaches — 6,9 moutons et 4

porcs) et à cause d'une mauvaise liaison des communications avec la vallée, les fermes sont trop petites pour concourir avec succès avec une économie moderne. La conséquence en est que les jeunes gens partent dans les villes et ailleurs dans l'industrie; c'est pourquoi — malgré environ 10% d'accroissement naturel — se manifeste la dépopulation et avec elle l'affaiblissement et même l'abandon des fermes. Depuis 1825 à nos jours, 6 fermes ont été abandonnées; les superficies cultivables sont exploitées comme pâturages ou bien elles se couvrent de forêts. Il y a 13 fermes d'alors, soit 11,5%, qui après l'année 1825 ont changé de propriétaires d'une manière ou de l'autre et perdu leur caractère paysan primitif. Certains fermiers donnent leurs fermes à loyer et il en est quelques-uns qui achètent des propriétés sises plus bas et y déménagent, tout en continuant à cultiver les terrains de leurs fermes. Les fermes continuent à se délabrer. Les principales causes en sont: le morcellement de la propriété, qui s'accroît surtout ces derniers temps, l'acquittement des héritiers, les fermes sans succession, la répulsion envers la prise en charge de la propriété et avant tout le manque de main-d'oeuvre.

Avec la diminution des impôts au paysan de montagne ces derniers temps, avec l'installation de l'électricité et la construction de quelques routes de forêts sont données les bases de l'amélioration de la situation aussi pour le paysan des hauteurs de la région de Luče. Il faudrait procéder à une nouvelle réorientation vers l'élevage, surtout pour la viande, et pour cela adapter aussi l'agriculture, qui devrait abandonner la petite culture. Le manque de fumier d'étable devrait être remplacé par des engrais chimiques, qui prospèrent dans la vallée et sur les hauteurs, là où les champs et les prés se trouvent sur des pentes douces. Le manque de main-d'oeuvre devrait être compensé par l'introduction progressive de la mécanisation, qui n'est représentée aujourd'hui que par des scies mécaniques, tandis qu'il n'y a aucune trace de tracteurs et autres machines agricoles, adaptées à la culture en montagne. En outre, la modernisation de la grand-route en direction de Ljubno—Logarska dolina ouvrira région au tourisme d'été, qui est aujourd'hui encore modeste, mais possède une très bonne base dans la nature.

PREGLED VSEBINE

I. <i>Uvod</i>	3 (185)
II. <i>Prirodne osnove</i>	8 (188)
Kameninska podlaga	8 (188)
Lega kmetij [osojna stran 16 (196), pregibi v pobočju 16 (196), slemena 17 (196), sedla 18 (198), široka odprta povirja 18 (198)]	
Voda	19 (199)
Klima	20 (200)
III. <i>Zemljiške kategorije in velikost posestev od leta 1825 naprej</i>	25 (205)
Franciscejski kataster	23 (205)
Med leti 1825 in 1900	24 (204)
V prvi polovici 20. stoletja	25 (205)
Leta 1960	25 (205)
Velikost kmetij	26 (206)
IV. <i>Gospodarstvo</i>	27 (207)
Urbar iz leta 1426	27 (207)
Živinoreja	28 (208)
Gozdarstvo	34 (214)
Poljedelstvo	35 (215)
Žitarice	36 (216)
Sadjarstvo	40 (220)
V. <i>Agrarna reforma</i>	42 (222)
VI. <i>Prebivalstvo</i>	44 (224)
Številčni razvoj med leti 1820—1965	44 (224)
Starostna struktura	46 (226)
Delovna sila	47 (227)
VII. <i>Opuščanje kmetij</i>	49 (229)
VIII. <i>Zaključne misli</i>	55 (235)
IX. <i>Les fermes isolées dans la région de Luče (résumé)</i>	61 (241)

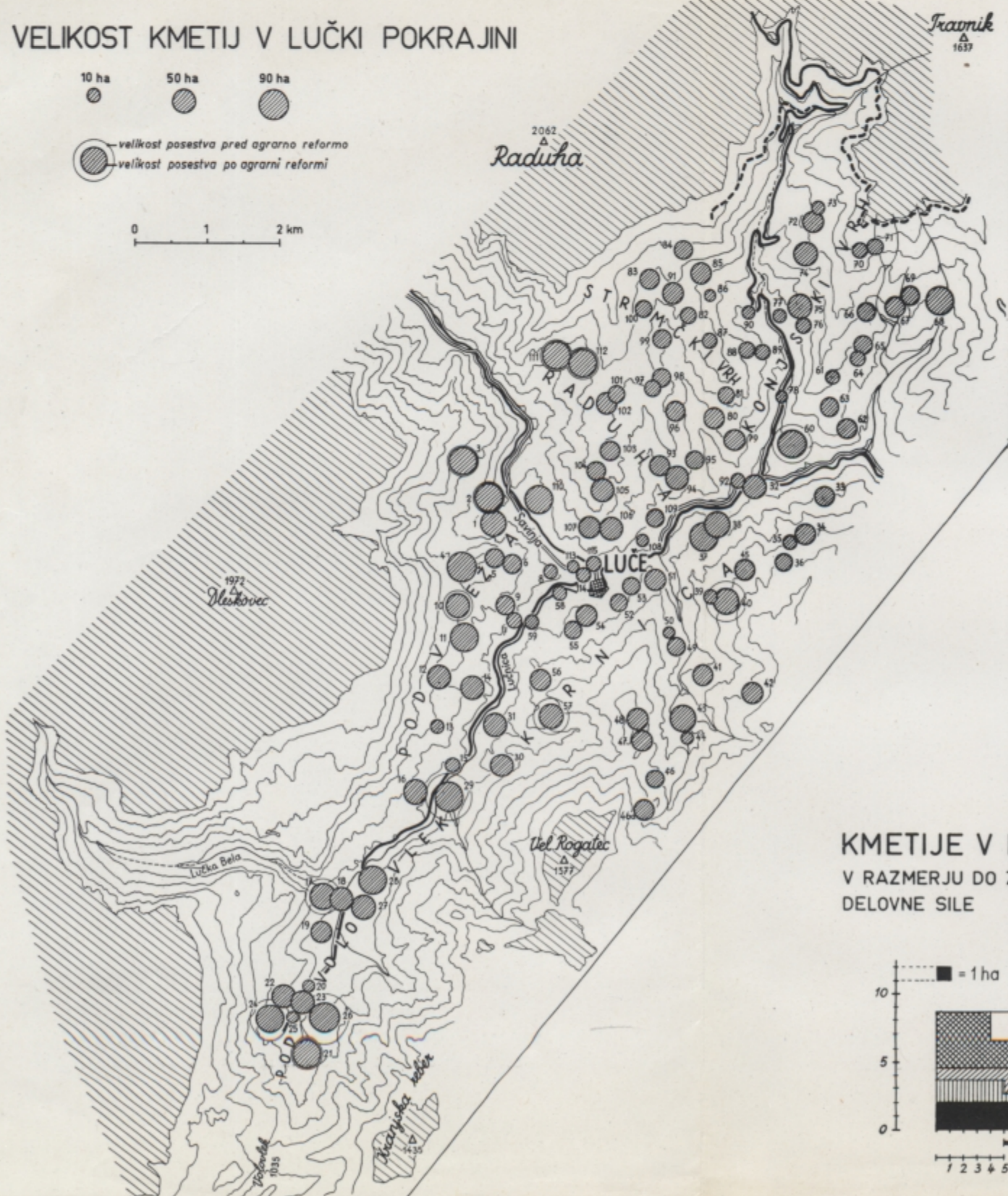
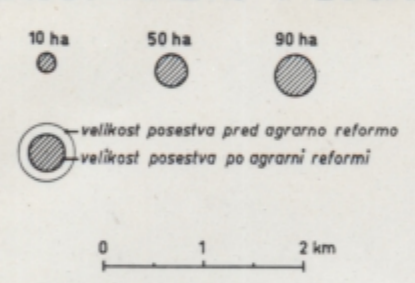
Razvoj števila prebivalstva Lučke pokrajine med leti 1820—1965

Priloga II

Naselja	Stanje 1820	1820—1869	1869—1880	1880—1890	1890—1900	1900—1910	1910—1921	1921—1931	1910—1931	1931—1948	1948—1953	1953—1961	Stanje 1961	1820—1961	1869—1961	1961—1965
Krnica %	195	+ 86 + 44,2	+ 18 + 6,4	-19 - 6,4	+ 39 + 14,0	-18 - 5,7			- 5 - 1,0	- 25 - 7,7	+ 29 + 10,5	+ 11 + 3,5	324	+129 + 66,3	+ 45 + 15,7	+ 8 + 2,5
Konjski vrh %	147	+ 24 + 16,3	+ 64 + 37,5	-15 - 7,2	+ 6 + 3,1	+10 + 5,1			-16 - 7,7	+ 99 + 51,6	- 82 - 28,2	+ 5 + 1,4	218	+ 71 + 48,3	+ 47 + 27,5	- 5 - 1,4
Luče %	209	+ 87 + 41,4	+ 7 + 2,4	+13 + 9,9	+ 13 + 4,1	-35 -10,0			+13 + 4,4	+ 14 + 4,5	+ 65 + 20,1	-16 - 4,0	387	+178 + 85,3	+ 91 + 30,7	- 5 - 0,8
Podveža %	117	+ 58 + 49,6	+ 39 + 22,2	-27 -12,6	+ 21 + 11,3	-24 -11,6			- 1 - 0,5	+ 16 + 8,7	+ 21 + 10,5	-28 -12,5	196	+ 79 + 67,6	+ 21 + 12,0	+ 5 + 1,5
Podvolovlek %	151	+ 64 + 42,5	+ 16 + 7,5	-16 - 6,9	- 4 - 1,9	+ 1 + 0,5			- 7 - 3,3	- 17 - 8,3	- 5 - 1,6	+22 +11,8	208	+ 37 + 37,7	- 7 - 5,2	- 4 - 1,9
Raduha %	150	+ 41 + 27,2	+ 44 + 23,1	-14 - 6,0	+ 13 + 6,2	-16 - 6,8			- 6 - 2,7	+ 91 + 42,8	+ 6 + 2,0	+ 5 + 1,6	321	+171 +114,2	+130 + 68,2	- 7 - 2,2
Strmčki vrh %	105	+ 51 + 49,5	- 5 - 3,2	-10 - 6,7	+ 39 + 24,5	- 4 - 2,2			+ 7 + 4,0	- 80 - 44,3	+ 71 + 70,2	-18 -10,1	161	+ 58 + 56,3	+ 7 + 4,5	0 0
Skupaj %	1.072	+411 + 38,3	+155 + 10,4	-88 - 5,4	+127 + 8,2	-84 - 5,0	-171 - 10,7	+158 + 11,2	-15 - 0,8	+100 + 6,5	+107 + 6,4	-21 - 1,1	1.815	+743 + 69,3	+332 + 22,4	- 6 - 0,3
Gornja Savinjska dolina %	10.325	+ 39,7	+ 6,4	+ 0,3	+ 2,3	- 2,6	- 7,1	+ 9,2	+ 2,1	- 3,1	+ 0,9	- 2,8	15.149	+ 46,7	+ 5,1	

VELIKOST KMETIJ V LUČKI POKRAJINI

KMETIJE V LUČKI POKRAJINI
V RAZMERJU DO ZEMLJIŠKIH KATEGORIJ IN
DELovNE SILE (STANJE L. 1960)

Pri kmetijah brez delovne sile
so zemljiške kategorije nakazane
z diagramom ozirom od enote

STRMČKI
VRH

